

Jaargang 13 Maart 2005 Nummer 1

Facta

**JULES PESCHAR:
OUD GEDAAN, JONG GELEERD?
AANPAK VAN CRIMINELE MAROKKAANSE JONGEREN
DE LANGE WEG NAAR DEMOCRATIE
ONDERZOEK NAAR DE BEGELEIDING VAN WERKLOZEN
OPROEP AAN ABONNEES**

- 2 Oproep aan abonnees; Feiten
- 4 Oud gedaan, jong geleerd? Competenties en sociale cohesie in Nederland - Marije Schoonen
- 8 Column: Markt, gemeenschap en de financiering van de kinderopvang - Henk de Vos
- 10 'Opzouten' naar Marokko - Mieke Komen en Don Weenink
- 16 De (on)bedoelde effecten van de Europese werkgelegenheidsstrategie : trajectwerking op de werkvloer van de VDAB - Koen Hermans

4

Mensen met een onzekere hechting scoren laag op competenties en hoog op exit

Eind vorig jaar werden de eerste onderzoeksresultaten gepresenteerd uit het deelprogramma Participatie, Binding en Betrokkenheid van het NWO programma Sociale Cohesie. Jules Peschar werkte met vier collega's van de Rijksuniversiteit Groningen aan het project Competenties en Cohesie. Marije Schoonen sprak met hem over de resultaten van het onderzoek. Daarbij komen ook de onrust in het onderwijs en de klapdeuren en schotten ter sprake: heb je de pech dat je CITO-score te laag is voor het HAVO/VWO, dan kom je daar van je leven niet meer op.

Is terugsturen naar Marokko de oplossing?

Mieke Komen en Don Weenink vroegen zich af of 'terugsturen' naar Marokko een oplossing is voor 'Marokkaanse' jeugdcriminaliteit. Zij maakten een studiereis naar het noorden van Marokko om kennis te maken met het gebied waar het grootste deel van de Marokkaanse migranten in Nederland vandaan komt. Uit hun bevindingen blijkt dat terugsturen hoogstwaarschijnlijk niet zal helpen om de jongens op het rechte pad te brengen. Zo'n terugkeertraject zal eerder averechts werken en een oplossing van de gesignaleerde problemen in de weg staan.

10

19 Column: De wederopstanding van de Franse intellectueel - Patrick Stouthuysen

20 Leren van de gebrekkige Civil Society van Tsjechië - Hans Blokland

13e jaargang, nr. 1, maart 2005

Facta - sociaal-wetenschappelijk magazine is een uitgave van SISWO/Social Policy Research.

Facta verschijnt in 2005 vier keer.

Redactie

Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270663, fax 020 6229430, e-mail: facta@siswo.uva.nl

Voor België: Kurt De Wit, tel. 016 323207, e-mail: Kurt.DeWit@soc.kuleuven.ac.be

Hoofdredactie: Henk Jansen. Redactiesecretariaat: Marja Harms
Redactie: Michiel Beker, Talja Blokland, Marlies Eijsink, Esther van der Meer, Jan Nekkers, Sue-Yen Tjong Tjin Tai, Kurt De Wit

Medewerkers

René Gabriëls, Andries Hoogerwerf, Edith de Leeuw, Dick Pels, Patrick Stouthuysen, Henk de Vos, Liesbet van Zoonen

Fotografie

Rien van der Leeden; Carla Schoo

Tekening

Tjeerd Royaards

Desktop Publishing

Peter de Kroon, Annette van de Sluis

- 26 Gesignaleerd - Martijn Wit
- 27 Gesignaleerd - René Gabriëls
- 28 ICT en Samenleving - Esther van der Meer
- 30 Nieuws van de Verenigingen & Call for Papers Marktdag Sociologie 2005

20

De lange weg naar een democratie

Wanneer je heden ten dage denkt aan de moeilijkheden die overwonnen moeten worden bij het opbouwen van een polyarchie, gaan de gedachten al snel uit naar het Afrikaanse continent of naar landen als Rusland, Oekraïne, Afghanistan of Irak. Ook een goed ontwikkeld, sociaal en cultureel homogeen land als Tsjechië, een land dat bovendien op enige democratische ervaring in het verleden kan bogen, laat echter zien hoe lang de weg hier is. Deze Tsjechische weg leert ons bescheiden te zijn in onze pogingen elders een democratie te vestigen.

16

Langdurig werklozen vallen buiten de boot

De invloed van Europese Commissie op de aanpak van de structurele werkloosheid is groot, zo blijkt uit een implementatieonderzoek van het Leuvens Hoger Instituut van de Arbeid naar de trajectbegeleiding van werklozen op de werkvloer van de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB). Maar het ligt niet alleen aan Europa dat langdurig werklozen en andere risicogroepen slecht bereikt worden. De onderzoekers concluderen dat het politieke doel van een kwalitatieve trajectbegeleiding van intake tot jobconsolidatie is verschoven naar het managementdoel om zoveel mogelijk werkzoekenden via een intake in het informatiesysteem te krijgen.

31 Personalia

32 Agenda

Foto omslag: Elmer Spaargaren

Druk, vormgeving en administratie

Koninklijke Van Gorcum, Postbus 43, 9400 AA Assen
 tel. 0592 379555, fax 0592-379552, e-mail: facta@vangorcum.nl
 website: <http://www.vangorcum.nl>

Abonnementen:

SISWO-relaties	€31,25
Particulier	€37,80
Instellingen	€62,50
Studenten/aio	€24,60
Collectieve afname	€21,25

Advertenties:

1/1 pagina	€340,00
1/2 pagina	€180,00
1/4 pagina	€110,00
bijsluiten folder in overleg	

ISSN 0928-5350 - Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Advertenties

SISWO / Facta, telefoon 020 5270663

Facta website: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>

Oproep aan de abonnees Facta verschijnt in 2005 vier keer

In 2004 kon ternauwernood worden voorkomen dat Facta, als gevolg van gewijzigd SISWO-beleid, met ingang van 2005 zou ophouden te bestaan. Na een dringend verzoek daartoe van prof. dr. G. Engbersen besloot het SISWO bestuur dat Facta in 2005 nog vier keer als uitgave in eigen beheer van SISWO zou kunnen verschijnen. Een voorwaarde was dat de druk- en administratiekosten uit de abonnementsgelden betaald zouden worden.

Een door de Nederlandse Sociologische Vereniging in het leven geroepen werkgroep, waar ook vertegenwoordigers van de redactie, andere beroepsverenigingen en Koninklijke Van Gorcum deel van uitmaken, verkent op dit moment mogelijkheden om Facta niet verloren te laten gaan en in 2006 en daarna voort te zetten.

De redactie doet een dringend beroep op alle abonnees om die poging te steunen en voor één jaar in te stemmen met vier keer Facta voor een abonnementsprijs die lager is dan die van vorig jaar, maar helaas niet lager kan zijn dan 85 procent van de abonnementsprijzen van 2004. Alleen dan kunnen de vier afleveringen worden uitgebracht zonder dat daarop geld moet worden toegelegd.

De redactie verplicht zich haar uiterste best te doen om de kwaliteit van Facta zo hoog mogelijk te houden. Wij hopen daarbij op uw steun.

Henk Jansen

Hoofdredacteur

Toekenning Vici-subsidie

NWO heeft 28 excellente wetenschappers een Vici-subsidie toegekend. Elke onderzoeker krijgt in totaal maximaal 1.250.000 euro. Hiermee moet hij of zij in vijf jaar tijd een eigen onderzoeksgroep opbouwen. Van de 136 onderzoekers die een voor-aanvraag schreven, nodigde NWO 62 uit om hun aanvraag verder uit te werken. Op basis van internationale en nationale adviezen werden uiteindelijk 28 voorstellen voor honorering geselecteerd. Onder de geselecteerde kandidaten bevinden zich 6 vrouwen. Toekenningen op het gebied van de gedrags- en maatschappijwetenschappen of een daaraan verwant thema:

* Persoonlijkheid en hartziekten: Type D or Not Type D, That is the Question – prof. dr. J.K.I.(Johan) Denollet (m) 20-11-1957, UvT – Klinische Gezondheidspsychologie

* Levende kunstwerken – dr. C.A. (Caroline) van Eck (v) 22-7-1959, RUG – Instituut voor Kunst- en Architectuurgeschiedenis

* De invloed van familie op woning- en woonplaatskeuze – prof. dr. C.H. (Clara) Mulder (v) 30-11-1962, UvA – Amsterdam Study Centre for the Metropolitan Environment

* Prestatie-monitoring en adaptieve controle in jonge en oude hersenen – prof. dr. K.R. (Richard) Ridderinkhof (m) 01-07-1964, UvA – Ontwikkelingspsychologie

* Stemming en stopregels leiden tot meer pijn – dr. J.W.S. (Johan) Vlaeyen (m) 26-09-1957, UM – Medische, Klinische en Experimentele Psychologie

Informatie: http://www.nwo.nl/nwohome.nsf/pages/NWOP_67UGVS

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling

Op 1 januari is de RMO zijn derde Raadsperiode van vier jaar begonnen en is de samenstelling van de Raad veranderd. Vijf nieuwe leden treden toe: prof. mr. J.M. Barendrecht (hoogleraar privaatrecht te Tilburg), prof. dr. T.V. Blokland (buitengewoon hoogleraar wetenschappelijke grondslagen van het opbouwwerk te Rotterdam), prof. dr. P.H.A. Frissen (hoogleraar bestuurskunde te Tilburg), mr. S. Harchaoui (directeur Forum) en mevr. drs. J.G. Manshanden (directeur Sociale Dienst in Dordrecht). Prof. dr. H.P.M. Adriaansens blijft de voorzitter en de zittende leden mevr. prof. dr. J. van Doorne-Huiskes, mevr. Y. Koster en prof. dr. M. de Winter zijn herbenoemd. Meer informatie: <http://www.adviesorgaan-rmo.nl/>

Arbeidsmarktinformatie hoger opgeleiden

Het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) van de Universiteit Maastricht heeft een applicatie ontwikkeld waarmee arbeidsmarktinformatie over hoger opgeleiden rechtstreeks via internet toegankelijk is. Op de website kunnen tabellen op maat worden samengesteld over de arbeidsmarktsituatie van academici, voor de periode 1998-2003. De website vormt een aanvulling op de papieren rapportages van de WO-Monitor die sinds 1998 in opdracht van de VSNU worden gepubliceerd. Webadres WO-Monitor Online: <http://www.fdewb.unimaas.nl/roa/SIS/womonitoronline/index.htm>.

Amerikaanse bestuurskunde- prijs voor Peter Boorsma

UT-hoogleraar prof. Peter Boorsma krijgt de International Public Administration Award van de American Society for Public Administration (ASPA). De prijs is een erkenning voor een niet-Amerikaanse onderzoeker die wereldwijd een belangrijke bijdrage aan de bestuurskunde heeft geleverd. Boorsma krijgt de prijs uitgereikt tijdens de 66ste jaarlijkse conferentie van ASPA, die van 2 tot 5 april in Milwaukee plaatsvindt. Hij is uitverkozen vanwege zijn 'lifetime of service' voor de internationale bestuurskunde-gemeenschap. Sinds 1978 is Boorsma hoogleraar Openbare Financiën aan de UT. Van 1998 tot 1999 was hij decaan van de toenmalige faculteit Bestuurskunde. Als lid van de Eerste Kamer tussen 1987 en 2003, is hij ondervoorzitter geweest en voorzitter van de vaste commissie voor Financiën.

Indieningsperiode STIP

De indieningsperiode op de STIP-thema's Stedelijk burgerschap en Stedelijke ontwikkeling als coproductie wordt opengesteld op 21 februari 2005 en sluit op 11 april 2005 (voor 12 uur). De programma-tekst is al digitaal beschikbaar en kunt u hier downloaden: <http://www.stip-programma.nl/kcgs/show?id=193902>

Nationale Scriptieprijs voor Edo de Vries Robbe

Edo de Vries Robbe (Culturele antropologie, Universiteit Utrecht) heeft op 25 januari jl. de veertiende Nationale Scriptieprijs (3.500 euro) ontvangen. De jury, bestaande uit Paul Witteman (voorzitter), Paul de Beer en Marjo van der Meulen, koos zijn 'Onverantwoord ondernemen, over Surinaames informele, illegale en criminele economie' uit 340 inzendingen. Winnaar van de Nationale Scriptieprijs is degene die een scriptie inlevert die op de best mogelijke wijze wetenschappelijke kwaliteit koppelt aan journalistieke bruikbaarheid. De jury keek daarnaast ook naar maatschappelijke relevantie. Het aantal inzenders was 340.

De scriptie geeft volgens de jury een interessant beeld van de minder reguliere economie in Suriname. 'Corruptie en fraude, belastingontduiking, mensensmokkel, vrouwenhandel, drugs en goud, ze komen allemaal aan de orde in dit verhaal. De schrijver sprak meer dan honderd betrokkenen, en niet alleen de kleine broddelaars maar ook de zware criminelen. Hij onderzocht de banden tussen grijze en reguliere economie en de overheid. Hij baseerde zijn conclusies tevens op een gedeelten kennis van de beschikbare literatuur en wist het geheel in een passend theoretisch kader te plaatsen.' De Nationale Scriptieprijs is een initiatief van de UvA en het Parool.

Economen Erasmus Universiteit halveren staf

Het Financieel Dagblad meldde op 1 februari dat de economische faculteit van de EUR flink het mes in de organisatie gaat zetten. De kaasschaafmethode zou niet werken bij een tekort van 2 miljoen euro op een begroting van 32 mln. Van de 273 medewerkers met een vaste aanstelling houden er slechts 151 hun baan. Er is ook ruimte geschapen voor groei. Decaan Harry Commandeur: 'Onze focus ligt nu op vier kennisgroepen: bedrijfseconomie, toegepaste economie, algemene economie en econometrie. Dus geen wiskunde meer of informatiekunde. Nuttige disciplines, maar de vraag was of wij daarin onderscheidend konden zijn. Naar mijn overtuiging niet.(...) Wij willen voor 2008 tot de Europese top behoren. De economische faculteit in Tilburg is op dit moment de beste. Wij willen Tilburg voorbijstreven.' Maastricht had die ambitie al eerder kenbaar gemaakt, meldt de website van de Tilburgse faculteit.

DANS

De taskforce die de oprichting van DANS (Data Archiving & Networked Services) voorbereidt, heeft het bedrijfsplan gepresenteerd. DANS, een initiatief van NWO en KNAW, is opgericht om op nationaal niveau de toegankelijkheid van gegevensbestanden voor onderzoekers in de maatschappij- en gedragswetenschappen en in de geesteswetenschappen te verbeteren en voor de lange termijn te garanderen. DANS beoogt (interdisciplinaire) samenwerking met en tussen onderzoekers te bevorderen en heeft de ambitie om op het gebied van onderzoeksdata op Europees niveau een voortrekkersrol te spelen. Om te beginnen zullen in het DANS-centrum, na een assessment, het Steinmetzarchief, het Nederlands Historisch Data Archief (NHDA) en het Wetenschappelijk Statistisch Agentschap (WSA) opgaan. Het bedrijfsplan is te vinden op de website: http://www.knaw.nl/nieuws/pers_pdf/dans.pdf

Digitalisering en wetenschappelijk onderzoek

Het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (NIWI-KNAW) houdt op te bestaan. De Akademie heeft enkele initiatieven genomen waarbinnen activiteiten van het NIWI in nieuwe vorm een plaats kunnen krijgen. Naast de oprichting van DANS wordt er een programma gestart voor het beantwoorden van de vraag hoe ICT-ontwikkelingen het wetenschappelijk onderzoek op alfa- en gammagebied kunnen verrijken. Informatie hierover is te lezen in het rapport *The Virtual Knowledge Studio for the Humanities and Social Sciences @ the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences*. De toekomst is van de Nederlandse Onderzoek Databank (NOD), waarin informatie over onderzoekers, onderzoeksinstituten en lopend onderzoek te vinden is, staat beschreven in de notitie *Onderzoekinformatie. Organisatieplan*. De NOD verhuist naar het hoofdkantoor van de KNAW.

In De overbrenging van de Bijzondere Collecties van het NIWI naar het IISG-KNAW is te lezen waaruit de oude collectie van de voormalige Bibliotheek KNAW bestaat en welke deelcollecties worden overgebracht naar het IISG-gebouw aan de Cruquiusweg te Amsterdam.

Het rapport Constantijn Huygens Instituut : ontwikkelingsplan digitale bronnen en methoden gaat over de onderbrenging van de BNTL - de Bibliografie van de Nederlandse Taal- en Letterkunde - bij het Constantijn Huygens Instituut (CHI-KNAW) in Den Haag.

Zie de website van de KNAW voor meer informatie en de pdf-bestanden van de rapporten: <http://www.knaw.nl>

De la Court-Prijs 2005

De KNAW kent eens per drie jaar de De la Court-Prijs toe voor wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de alfa- en gammawetenschappen dat niet tegen betaling is verricht. De prijs zal in 2005 wederom worden toegekend. Onderzoekers die onbezoldigd onderzoek doen op het genoemde gebied, kunnen zich tot 1 juli 2005 aanmelden. Het is ook mogelijk iemand voor de prijs aan te bevelen. De prijs bestaat uit een bedrag van 6.800 euro en een zilveren penning. Informatie: http://www.knaw.nl/cfdata/prijzen/prijzen_detail.cfm?orgid=171

Werkgroep opdrachtonderzoek van start

Naar aanleiding van vragen in de Tweede Kamer over de onafhankelijkheid van wetenschappelijk opdrachtonderzoek heeft minister Van der Hoeven de KNAW om advies gevraagd. Onlangs is de Akademie-werkgroep 'Opdrachtonderzoek' haar werk begonnen. Het advies, dat rond juni 2005 moet verschijnen, zal aanwijzingen geven voor het waarborgen van de onafhankelijkheid van de onderzoeker bij het aangaan en uitvoeren van externe opdrachten. Samenstelling Akademie-werkgroep 'Opdrachtonderzoek': prof. dr. ir. W.P.M. van Swaaij, Proceskunde, UT (voorzitter), prof. dr. J.C. Clevers, Moleculaire genetica, Hubrecht Laboratorium KNAW, prof. dr. J. van Gijn, Neurologie, UU, prof. dr. M.B. Katan, Humane voeding, WU en Researchcentrum, prof. dr. P.S.H. Leeflang, Marketing, RUG, en prof. mr. D.W.F. Verkade, Rechtswetenschappen, advocaat-generaal Hoge Raad. Als secretaris-projectleider treedt op mw. ir. A.M. de Gier (KNAW), e-mail: alice.de.gier@bureau.knaw.nl

OUD GEDAAN, JONG GELEERD?

Competenties en sociale cohesie in Nederland

Marije Schoonen

Met een vooruitziende blik startte NWO in 1997 het stimuleringsprogramma *Sociale Cohesie*. Het thema is inmiddels actueler dan ooit. De media staan bol van de discussies over het 'dichten van de kloof' en over 'de boel bij elkaar houden'. Is het sociale cement dat onze samenleving bijeenhoudt aan het afbrokkelen? In hoeverre zijn mensen nog bij elkaar betrokken?

De Groningse onderwijssocioloog Jules Peschar (60) onderzoekt de invloed van het onderwijs op sociale cohesie. Eind vorig jaar werden de eerste onderzoeksresultaten gepresenteerd uit het deelprogramma *Maatschappelijke Participatie, Binding en Betrokkenheid*. Peschar werkte in dit kader met vier collega's van de Rijksuniversiteit Groningen aan het project *Competenties en Cohesie*. De vakgroep Sociologie, waar ik Peschar tref, is gevestigd in een vriendelijk straatje bij het Noorderplantsoen, en vormt al meer dan dertig jaar zijn tweede thuis.

Peschar: 'Wij waren hier in Groningen al langere tijd bezig met de vraag wat er op scholen nu precies geleerd wordt, ofwel de vraag naar competenties: wat kennen en kunnen mensen nou eigenlijk en hoe kunnen ze daar in de maatschappij mee verder? De samenleving versplintert en demoraliseert en iedereen roept dan al snel: ja dat komt omdat we dit of dat in het onderwijs niet geleerd hebben! Want (glimlach) elk probleem in de wereld is immers terug te brengen tot het feit dat men dat op school nooit gehad heeft! De neerslag van de resultaten van het project heeft als titel *Oud gedaan, jong geleerd?* Peschar: 'We hebben een oud Hollands gezegde omgedraaid, omdat we het onderzoek in feite aan de andere kant laten beginnen. Wij kijken naar participatie, binding en betrokkenheid. In hoeverre hebben mensen die inderdaad ook jong geleerd? In socialisatieonderzoek wordt immers verondersteld dat wat je eenmaal geleerd hebt beklijft en dat je dat later kunt gebruiken. Als voor het bevorderen van sociale cohesie onderwijs inderdaad de aangewezen weg is, moeten we eerst weten wat 'oud gedaan' is.'

Voice

In het onderzoek wordt gewerkt met een door NWO aangedragen begrippenkader, namelijk het kwartet *exit, voice, loyalty* en *neglect* (EVLN). Vertaald naar de onderwijssituatie komt *exit* neer op voortijdig schoolverlaten, *neglect* op spijbelen,

Jules Peschar is als hoogleraar verbonden aan de Vakgroep Sociologie van de Rijksuniversiteit te Groningen en was projectleider van *Competenties en Cohesie*. In dit project wordt de invloed onderzocht van hechtingsstijlen, kwalificaties en sociale competenties van kinderen en jongvolwassenen op de ontwikkeling van intenties tot cohesief gedrag. Het project maakt deel uit van het NWO-programma *Sociale Cohesie* en valt binnen het deelprogramma *Maatschappelijke Participatie, Betrokkenheid en Binding*.

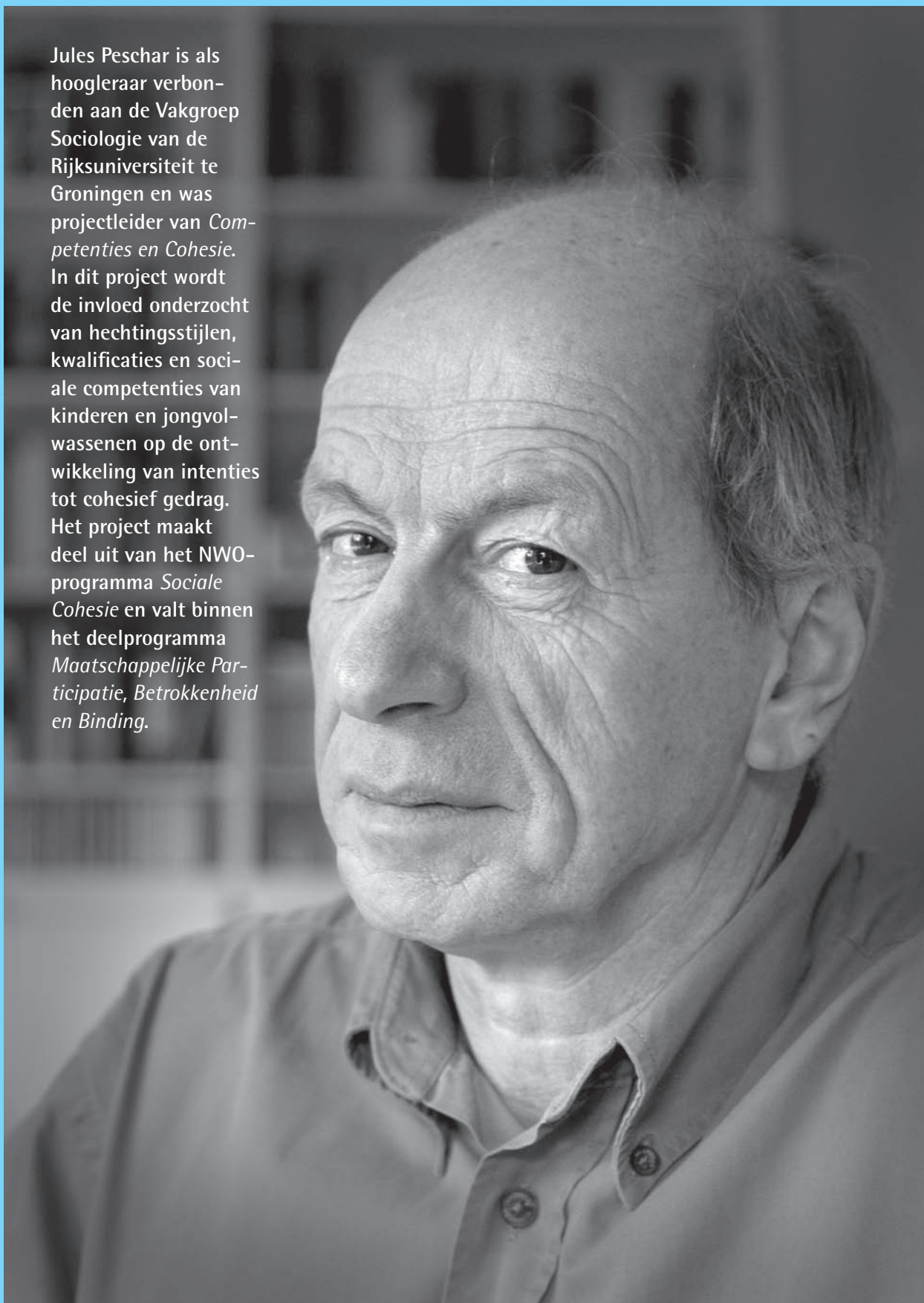

foto: Elmer Spaargaren

voice op het in discussie treden met de leerkracht of het deelnemen in de schoolraad en *loyalty* op het accepteren van de schoolregels. Peschar: 'Ik zeg niet dat het een eis was, maar het was op zijn minst een diep verlangen van NWO dat EVLN een plek in het onderzoek kreeg, omdat het zo beter zou aansluiten bij het andere onderzoek uit het *Sociale Cohesie*-programma. Het blijkt echter in de praktijk dat de vier kenmerken er in feite heel weinig toe doen. Er is er maar één bij die enigszins voorspelt en dat is *voice*: je spreekt je uit of je spreekt je niet uit. *Voice* is de meest duidelijkste EVLN-intentie en wordt gezien als een constructieve intentie om conflicten op te lossen. Maar dan komen we meteen bij een van de dilemma's van het onderzoek. We concluderen dat *voice* heel belangrijk is, maar we weten niet wát mensen zeggen. Het kunnen aardige dingen zijn, maar ook onaardige dingen. Pesten is ook een vorm van *voice*, evenals fundamentalisme. Geert Wilders of Ayaan Hirsi Ali hebben beslist *voice*, maar het geluid kan je best niet aanstaan.'

In hoeverre kan men op basis van dit onderzoek iets zeggen over de invloed van de inhoud van *voice* op de mate van sociale cohesie? Peschar: 'We hebben dat buiten beschouwing gelaten. Ook wat participatie betreft hebben we wel gevraagd naar de intensiteit en waaráan mensen dan precies meedoen, maar niet goed is vast te stellen of die activiteiten nou een positief of negatief effect hebben op sociale cohesie!'

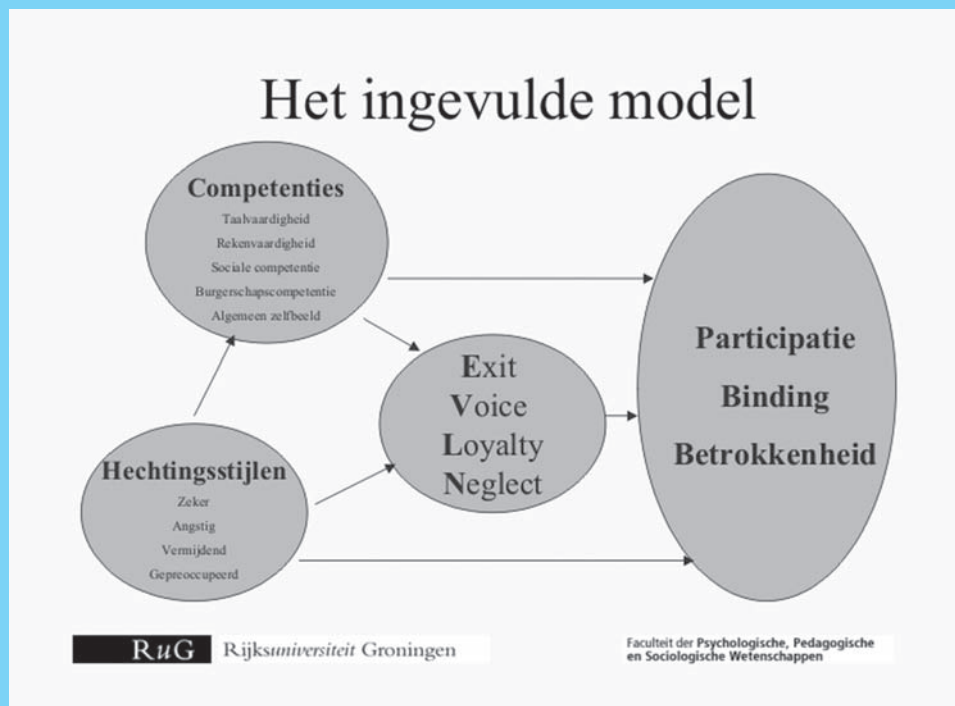
Denkbeeldige levensloop

De afbakening van het onderzoek is ten dele ingegeven door de termijn van vier jaar die voor het NWO-onderzoek stond. Peschar: 'Wij wilden nagaan of er een samenhangende systematiek is te herkennen in de gegevens van respondenten in verschillende levensfasen. Daarbij hebben we expliciet gekeken

naar de vraag hoe competenties, hechtingsstijlen en EVLN-intenties met elkaar samenhangen, om zo iets te kunnen zeggen over de mate van participatie, binding en betrokkenheid en daarmee indirect iets over sociale cohesie. Noodgedwongen hebben we hierbij een levensloop moeten simuleren. En dat was al een behoorlijke klus.' Met behulp van korte stukken levensloop van leerlingen vanaf 10, 12 en 15 jaar en van een zogeheten *midlife* cohort van mensen tussen de 35 en 40 werd een denkbeeldige levensloop geconstrueerd. Peschar: 'We moesten voor elk van die levensfasen aparte instrumenten ontwikkelen om de touwtjes aan elkaar te kunnen knopen. Wij hebben gemeten aan het begin en eind van elk cohort, dat maximaal 2 jaar beslaat. Onze gedachte was dat als er een ontwikkeling is binnen een levensloop, je die ook gedurende die 2 jaar moet kunnen zien. Het verrassende was dat we veel meer systematiek vonden dan we hadden verwacht. Zo vonden we bijvoorbeeld dat hechtingsstijlen over de cohorten heen heel stabiel blijven.'

Profielen

Peschar laat zich kennen als docent researchtechnieken als hij mij naar zijn computer voert om ter illustratie van zijn verhaal de grafieken en tabellen eens goed door te nemen. En inderdaad, de gekleurde staafdiagrammen laten een duidelijk patroon zien. Vooral bij het nalopen van de profielen gaan zijn ogen fonkelen. Peschar: 'In de loop van het onderzoek zijn we gaan werken met profielen als statistisch hulpmiddel. We hadden eerst de standaard regressieanalyse voor ogen, waarbij je kijkt of afzonderlijke kenmerken iets voorspellen. Maar toen we groepjes mensen met gelijksoortige kenmerken bij elkaar voegden, zagen we ineens veel meer systematiek.' Een

van de voorzichtige conclusies van het onderzoek is dat er een verband is tussen hoger opleidingsniveau en cohesief gedrag, en dat de school er in die zin dus 'toe doet'. Hoger opgeleiden tonen een enigszins sterkere binding en betrokkenheid. Peschar, voorzichtig: 'Omkeren is veiliger. Mensen met een onzekere hechting scoren laag op competenties en hoog op *exit*. En de profielen zijn zo aardig omdat je kunt zeggen dat mensen met een profiel van onzekere hechting, relatief lage competenties en een sterke *exit*, ook laag op de participatie, binding en betrokkenheid blijken te scoren. En dat profiel komt meer voor bij de lagere opleidingsgroepen. Zij worden dus in ieder geval niet geholpen door hun opleiding.'

Klapdeuren

Het lijkt dus zaak om te vermijden dat mensen in zo'n risicoprofiel terecht komen. Wat moet er gebeuren om mensen aan boord te houden? Peschar: 'In de eerste plaats lijkt investeren in het onderwijs op zichzelf verstandig. In ons huidige onderwijsstelsel zijn echter allerlei schotten en klapdeuren ingebouwd die maar naar één kant open gaan. Dat heeft, denk ik, met zuinigheid te maken. In het onderwijs is de illusie gecreëerd dat iedereen zich kan ontplooiën zoals hij wil, mits hij op het juiste moment een bepaalde toets score haalt. Maar het feit is dat mensen die op 12-jarige leeftijd gekozen hebben, nauwelijks de kans krijgen om die keuze op latere leeftijd te corrigeren. Heb je de pech dat op dat moment je CITO-score te laag is voor het HAVO/VWO, dan kom je daar van je leven niet meer op. Vroeger kon je makkelijker opschakelen. Het is misschien een beetje de afwijking van mijn vak, maar ik vraag mensen graag hoe ze in hun huidige werk zijn gerold. Zo ken ik talloze verhalen van mensen die andere leerwegen hebben gevolgd dan er volgens het boekje zijn. Er zijn legio mensen in Nederland die een hoge positie hebben gekregen en hebben gestudeerd, maar die daarvoor de kweekschool hebben gedaan en niet het gymnasium, omdat ze met Mulo op de kweekschool mochten. Mensen die potentie ontnemen om zich verder te ontwikkelen, lijkt me op basis van dit onderzoek dus onverstandig.

In de tweede plaats is er ontzettend veel onrust in het onderwijs, maar ook bijvoorbeeld in de kinderopvang. Voortdurend zijn er andere regelingen of is er verloop van personeel. Vraag ouders hoe het onderwijs in elkaar steekt en ze weten het niet meer. Ze dachten dat ze bij de tijd waren, dat het vbo de nieuwe term was en ineens blijkt het vmbo te zijn. En dan hebben ze nog nauwelijks een idee over wat er binnen het vmbo aan leerwegen bestaat. Zoiets lijkt me niet erg bevorderlijk voor een stabiele hechting. We moeten juist zien te vermijden dat mensen in de gevarenzone geraken, zoals wij dat noemen. Bovendien worden in de tegenwoordige financiering scholen beloond voor diploma's. Als een leerling de havo misschien niet of vertraagd haalt, kost dat geld. Daarom zijn scholen eerder geneigd om naar beneden te adviseren dan naar boven.'

Hitlijsten

De tendens dat scholen worden afgerekend op de 'hardere' opbrengsten van het onderwijs, zoals rapportcijfers en diploma's, vindt Peschar een slechte zaak. Een van de redenen waarom hij geen voorstander is van de publicatie van ranglijsten van scholen in de pers. Peschar pakt een krijtje om de lacunes in deze prestatieoverzichten te illustreren: 'Kijk, in die hitlijsten van scholen wordt alles nogal simpel voorgesteld. Ze

zeggen deze school is goed en deze fout. Ze vergeten dat deze gemiddelden tot stand komen omdat er een bepaalde verdeling omheen zit. Er zijn nog altijd goede en slechte leerlingen op zo'n school. Waar de krant wijst op de verschillen in gemiddelden tussen scholen, ziet een beetje onderzoeker dat er een ontzettend grote overlap tussen de scholen is.'

In het project *Competenties en cohesie* wordt niet alleen het bereikte opleidingsniveau meegenomen, maar wordt ook nadrukkelijk gekeken naar zogenaamde basiscompetenties, waaronder taal- en rekenvaardigheid, sociale competenties, burgerschapscompetenties en algemeen zelfbeeld. Er zijn immers allerlei vaardigheden die niet specifiek in de school of via een curriculum worden verworven. Maar ook binnen de school moeten we, aldus Peschar, niet alleen kijken naar vakken: 'Voor sommige competenties heb je helemaal geen vak op school. Als het bijvoorbeeld om problemen oplossen gaat, heb je dat niet maandag van 9 tot 11, maar zit dat dwars door alle vakken heen.'

Peschar is adviseur en projectleider bij de OECD (*Organisation for Economic Co-operation and Development*) waarin hij Nederland vertegenwoordigt bij het PISA-programma. Daarin werken wereldwijd meer dan 40 onderzoeksinstituten mee aan het testen van zo'n 250.000 leerlingen. Peschar: 'Met name die internationale verschillen vormen een van de grote puzzels. Duitsland bijvoorbeeld scoorde heel laag en de verschillen tussen leerlingen uit verschillende deelstaten zijn er bovendien erg groot. Dan zou je willen concluderen dat dat te maken heeft met onderwijspolitiek, want in elke deelstaat is die anders. Beieren scoorde hoog binnen de Duitse ranglijst. Daar denken ze zelf dat dat komt omdat ze al heel vroeg selecteren. Leerlingen worden daar namelijk op de Nederlandse manier al vroeg in de rij gezet voor een bepaald schooltype. Maar ze doen het bij vergelijking niet beter dan in Zweden, waar ze een schoolstelsel hebben waarbij veel leerlingen tot hun zestiende op een grote school zitten. Dus dan valt onmiddellijk die dimensie van onderwijspolitiek weer weg.' Een land als Finland - met internationaal de hoogste resultaten - weet echter ook kinderen uit achterstandsgezinnen hoog te laten scoren. Peschar: 'Er zijn vanaf het moment dat dit soort bevindingen verschenen talloze excursies naar Finland geweest, omdat mensen zich afvroegen hoe die Finnen dat voor elkaar kregen. Overigens zijn de landen die het beter doen gemiddeld genomen bijna allemaal landen waar de belangrijkste keuzes niet genomen worden op 10 of 12-jarige leeftijd, maar op 15-jarige leeftijd.'

Zwarte en witte scholen

In het maatschappelijk debat wordt de discussie over sociale cohesie gevoerd tegen de achtergrond van de multiculturele samenleving. In hoeverre speelt de discussie over witte en zwarte scholen een rol in het onderzoek? Peschar: 'Ons onderzoek is deels gebaseerd op een landelijke onderzoeksgroep, maar betreft voor een groot deel leerlingen uit het noorden des lands. Het zou interessant zijn om het onderzoek te herhalen bij een sterk gemixte of gekleurde populatie. Een van de eerste lessen in de onderwijssociologie is dat er ook aanwijzingen zijn dat de achterstand van allochtonen in feite geen andere is dan een sociaal-economische achterstandssituatie en daarin bevinden zich nu eenmaal veel allochtonen. De vraag of een zekere mix van wit en zwart op scholen gunstig is voor de ontwikkeling van sociale cohesie, is nog maar weinig onderzocht.' Er is dan in

elk geval meer wisselwerking. 'Ja, maar we weten niet of het effect daarvan ook zal zijn dat leerlingen later genuanceerder tegen allerlei groepsverschillen aankijken. Het probleem is in feite dat er in Nederland geen experimenten zijn gedaan met het naast elkaar leggen van verschillend schoolbeleid. Wat gebeurt er als in Amsterdam-Noord een bepaald schoolbeleid wordt gevoerd en in Amsterdam-Zuid een ander? Als je dit soort onderzoeken wilt doen, moet je er op tijd mee beginnen en de leerlingen een tijdje volgen.'

Binding

In hoeverre is de vraag *Oud gedaan, jong geleerd?* met het oog op sociale cohesie nu eigenlijk beantwoord? Peschar: 'Wat we zeker weten op basis van het onderzoek is dat juist participatie, eigenlijk de 'doe'- kant van het hele verhaal, slecht te voorspellen is. Terwijl mensen vaak roepen dat ze overal in participeren. Veel belangrijker is binding, en in mindere mate betrokkenheid. Bij oud gedáán kun je dus je vraagtekens zetten. En in hoeverre onderwijs daar een rol in speelt, is een vraag die we maar ten dele hebben kunnen beantwoorden. We kunnen in ieder geval iets zeggen over zogenaamde risicogroepen. Van mensen met een lage participatie, binding en betrokkenheid kunnen we met redelijke zekerheid zeggen welke kenmerken ze nog meer hebben, namelijk een onzekere hechting, een lagere opleiding en minder competenties.' Wat zou een vervolgonderzoek moeten omvatten? Peschar: 'Als je constateert dat de sociale cohesie onder druk staat, en dat is eigenlijk de vraag van het hele NWO-programma, moet je dan naar de school kijken of zijn er nog andere factoren die ertoe doen? En dan denk ik met name aan de invloed van jeugdcultuur op straat, de media en de invloed van het gezin. Verder hebben we het plan om echt longitudinaal onderzoek te doen door het langer volgen van een van onze cohorten.'

Marije Schoonen is antropoloog en tekstschrijver

Literatuur

Anne Bert Dijkstra, Jacomijn Hofstra, Jan-Pieter van Oudenhoven, Jules Peschar en Marieke van der Wal - *Oud gedaan, jong geleerd? : een studie naar de relaties tussen hechtingsstijlen, competenties, EVLN-intenties en sociale cohesie.* - Amsterdam : Aksant, 2004. - (NWO-Reeks Sociale Cohesie)
Marieke van der Wal - *Competencies to Participate in Life : Measurement and the Impact of the School.* - Amsterdam : Thesis, 2004. - (Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen)

Markt, geme financiering

Henk de Vos

Wordt er bij het maken van wetten genoeg nagedacht? Soms denk je van niet. Neem nu de *Wet Kinderopvang* die sinds 1 januari 2005 in werking is. Uitgangspunt van die wet is dat ouders, overheid en werkgevers elk eenderde deel van de kosten van de kinderopvang moeten opbrengen. Alleen: de bijdrage van de werkgever is vrijwillig. Veel werkgevers betalen hun deel, meestal als onderdeel van een collectieve arbeids-overeenkomst, maar anderen doen dat niet. De *Memorie van Toelichting* bij de wet, van juli 2002, meldt dat in 2001 ruim de helft van de werknemers bij hun werkgever aanspraak konden maken op een bijdrage. Het toenmalige en het huidige kabinet vinden dat op termijn de kinderopvang in 90 procent van de cao's moet worden geregeld. Als dat niet wordt gehaald, zal de vrijwilligheid worden heroverwogen. Maar zijn vrijwilligheid en verplichting voor werkgevers wel de enige twee opties?

Een derde optie wordt duidelijk als we ons realiseren dat er ook een *Kinderbijslagwet* is. Waarom is die er eigenlijk en waarom is er nu een aparte wet voor de kosten van kinderopvang? De *Kinderbijslagregeling* dateert van 1938, maar heeft een motivering die teruggaat tot discussies in de negentiende eeuw over de wenselijkheid van een ongevallenwet. Het ging toen over de principiële vraag welk gedrag binnen marktrelaties als die van werkgever-werknemer is toegestaan. Eén opvatting, dat de overheid die relatie zoveel mogelijk vrij moet laten, had lang de overhand. Dit betekende dat lange arbeidstijden, slechte arbeidsomstandigheden, kinderarbeid en ontslag wegens ziekte of gebrek wettelijk waren toegestaan. De markt, zeker de arbeidsmarkt, was nog een nieuw verschijnsel. Er was dus tijd nodig om de aard ervan te ontdekken en uit te zoeken hoe dit beest moest worden getemd.

Er was ook een andere opvatting, namelijk die van het 'rechtvaardige loon'. Die hield in dat arbeidsmarktrelaties niet te veel mogen afwijken van de van oudsher vertrouwde gemeenschapsrelaties. In een gemeenschap zijn mensen aan elkaar gehecht en bereid om bij te springen als iemand hulp nodig heeft. Die oriëntatie op elkaars noden behoort volgens deze opvatting ook in de marktrelatie te bestaan. En dus moet de werkgever in het loon rekening houden met de behoeften en noden van de werknemer. Bij een bedrijfsongeval heeft hij een zorgplicht voor de arbeider die niet meer kan werken. En als de arbeider naasten heeft die van zijn zorg afhankelijk zijn, bijvoorbeeld kinderen, dan moet dat in de hoogte van het loon tot uitdrukking komen. Beloning naar behoefte (en verplich-

enschap en de van de kinderopvang

ting naar vermogen) zoals in een gemeenschap. Voor de socioloog is dit een fascinerende discussie, want de allesoverheersende vragen van ons vak zijn hoe de marktmaatschappij zich ontwikkelt, wat dat voor mensen betekent en welke conclusies daaruit moeten worden getrokken voor de inrichting van de maatschappij. Hoe is die discussie verder verlopen? Al gauw bleek dat het principe van het rechtvaardige loon op praktische problemen stuitte. Want hoe kan een werkgever voor zijn werknemers zorgen als hij in een concurrentieverhouding staat met andere werkgevers? Als hij die zorgplicht serieus neemt, heeft hij hogere arbeidskosten dan zijn concurrenten en zal hij op den duur uit de markt verdwijnen. Dan is zijn zorgvermogen verloren en is alsnog de werknemer aan zijn lot overgelaten. In plaats daarvan zullen werkgevers bij de werving van personeel sollicitanten vermijden die al (veel) zorgafhankelijke kinderen hebben of die naar verwachting nog zullen krijgen. Die selectie is natuurlijk in strijd met het streven om de markt vorm te geven naar het voorbeeld van de gemeenschap. Het principe werkt dus niet. Of we moeten de markt helemaal niet willen, maar daar schrikt iedereen voor terug.

Hoewel dit een praktisch argument is, raakt de onderliggende problematiek het principiële verschil tussen markt en gemeenschap. Het is overduidelijk dat deze twee sociale vormen elkaar in de weg zitten, maar ook dat we beide nodig hebben. De taak uit te vinden welke combinatie van de twee het beste uitpakt, zal ons nog wel lang bezighouden. De praktische bezwaren tegen het rechtvaardige loon hebben pas ver in de twintigste eeuw tot de conclusie geleid dat een door de overheid gefinancierde kinderbijslag noodzakelijk was. Want als je de markt wilt, dan wil je concurrentie. Dus kun je (en wil je!) niet voorkomen dat werkgevers op arbeidskosten concurreren. En dan blijft alleen de overheid over om zich te ontfemen over het behoeftecriterium, met aanwending van belastingopbrengsten. Dat was de rechtsgrond van de kinderbijslagregeling van 1938 voor werknemers en de latere uitbreiding tot zelfstandigen. Maar dat roept meteen de vraag op waarom de overheid nu een werkgeversbijdrage vraagt voor de kosten van kinderopvang, terwijl in de negentiende eeuw al duidelijk was dat 'rechtvaardig loon' en concurrentie elkaar niet verdragen. Of die bijdrage nu verplicht of vrijwillig is, verandert niets aan de urgentie van die vraag. Het lijkt erop dat een al veel

eerder verkregen inzicht is weggezak in de schoot van de geschiedenis en dat hier een vermijdbare fout wordt gemaakt. Dit beeld rijst ook op uit de eerder genoemde *Memorie van Toelichting*, die in een raadselachtige redenering van welgeteld vier zinnen de mogelijkheid van financiering via de kinderbijslag verwerpt. Het argument dat het probleem wel in de cao's wordt opgelost, snijdt geen hout, want cao's bestrijken maar een deel van de arbeidsmarkt en dat deel neemt af. Dat geen enkel ander Europees land dit zo heeft geregeld, heeft kennelijk ook niet aangezet tot dieper nadenken. Ik voorspel dat bijstelling van de wet niet lang op zich zal laten wachten. Nu al blijken de problemen. Ik ken een fysiotherapeute met twee jonge kinderen die in een kleine praktijk werkt. Haar baas betaalt uit gemeenschapsoverwegingen nog zijn werkgeversbijdrage, maar hij wordt op de huid gezeten door de ziektekostenverzekeraars die van de overheid moeten concurreren en dus lagere tarieven van de fysiotherapie proberen af te dwingen. Verzekeraars én dezelfde overheid die van hem een vrijwillige bijdrage verwacht, zouden dus graag zien dat hij voor de eerstvolgende vacature een werknemer aantrekt zonder zorgafhankelijke kinderen.

h.de.vos@ppsw.rug.nl

'Opzouten'

Mieke Komen en Don Weenink

Vandaag de dag lijkt het kwaad in Nederland te worden vertegenwoordigd door Marokkanen, van extremisten en zwembadterroristen tot rondhangende jongens die burens wegpesten. In Nederland geboren en getogen Marokkaanse jongens creëren soms, net als de moordenaar van Theo van Gogh, een eigen 'islamitisch' vertoog om hun misdaden te legitimeren en te verklaren. Sommige Marokkaanse jongeren van de tweede generatie versterken hun islamitische identiteit, onder meer als gevolg van de druk om te assimileren door een buitenwereld die zij als vijandig ervaren.

naar Marokko

Wat moet je doen met zulke jongens, die hun antiwesterse sentimenten koesteren en die veroordeeld zijn voor een misdrijf? De socioloog Ruud Koopmans meent dat zij moeten vertrekken uit Nederland.¹ Volgens Ahmed Aboutaleb, wethouder van onderwijs, welzijn en integratie te Amsterdam, en andere meer of minder deskundige Nederlanders, is 'terugsturen' naar Marokko de oplossing.² En Minister van Justitie Donner lanceerde een voorstel om mensen met een dubbele nationaliteit die misdaden tegen de staat begaan, hun Nederlanderschap te ontnemen. Hier en daar wordt de roep om de knoet gehoord om de dreiging te bezweren en de criminaliteit onder Marokkaanse jongens te keren. Op deze jongens, zo wordt gezegd, maakt alleen de taal van de harde hand indruk.³ In deze bijdrage zien wij af van een bespreking van de ongetwijfeld vele juridisch-technische kwesties die verbonden zijn aan het maken van een dergelijk onderscheid in het burgerschap van sommige allochtone en autochtone Nederlanders. Onze vraag is of 'terugsturen' naar Marokko een oplossing is voor 'Marokkaanse' jeugdcriminaliteit.

Om die vraag te kunnen beantwoorden, zijn wij in het najaar van 2004 een week op studiereis geweest naar het noorden van Marokko.⁴ Doel van de reis was kennismaking met het gebied waar het grootste deel van de Marokkaanse migranten in Nederland vandaan komt (het Rifgebied). Veel politie- en justitiewerkers in Nederland zijn tegenwoordig namelijk van mening dat de rechtsopvattingen en de strafrechtspraktijk in Marokko belangrijk zijn om de oververtegenwoordiging van jongens en jonge mannen van Marokkaanse afkomst in de praktijken van het strafrecht in Nederland te begrijpen. Wij maakten kennis met het referentiekader, de levensomstandigheden en gedragingen van Rifrijnen en de praktijken in misdaad, rechtshandhaving en strafrechtspleging in Noord-Marokko.

Gebaseerd op onze ervaringen tijdens de studiereis en criminologische literatuur over delinquente Marokkaanse jongens beschrijven wij hieronder een aantal kenmerken van de Noord-Marokkaanse samenleving: het geweldsniveau in het leven van alledag, onrecht en willekeur, de eergevoeligheid en de uitzichtsloosheid van het bestaan. Deze kenmerken zijn belangrijk voor het socialisatieproces van jongens aldaar. Uit onze bevindingen blijkt dat een verblijf in het Rifgebied hoogstwaarschijnlijk niet zal helpen om de jongens op het rechte pad te brengen. Zo'n terugkeertraject zal eerder averechts werken en een oplossing van de gesignaleerde problemen in de weg staan.

Alledaags geweld

Gedurende onze studiereis is er vrijwel geen dag voorbij gegaan zonder dat wij ooggetuige waren van een handge-

meen tussen mannen of tussen mannen en jongens. Meestal ging het om het uitdelen van enkele klappen. Het was echter opvallend hoe vaak wij dergelijke vechtpartijen zagen en hoe gewoon dat leek. Enkele voorbeelden.

We zagen een jongen (zoon of neef) die een oudere man (zijn oom of vader) sloeg en vervolgens een paar snoeiharde oorvijgen terug kreeg. Zij hadden ruzie. Na het fysieke geweld liepen beiden samen door in de dezelfde richting, op enige afstand van elkaar. De islam kent strenge codes en opvattingen over goed en kwaad. Overtredingen van de Ramadan bijvoorbeeld, zoals het in het openbaar eten of drinken door jongens of mannen, worden meestal informeel afgehandeld door de directe omgeving. Mannen die ouder zijn dan de schenders kunnen dit soort zaken oplossen door hen te slaan.

Aan de grens met de Spaanse enclave Melillia sloegen drie douaniers met houten knuppels een zeer armoedig uitziende, oude, gehandicapte man. De man miste één been. De man weigerde medewerking aan het doorzoeken op smokkelwaar van zijn goed verpakte baal met bezittingen. Schreeuwend en scheldend verzette hij zich en klemde hij zich vast aan zijn baal alsof het zijn leven was. Hij riep: 'Snotneuzen, snotneuzen, kunnen jullie wel tegen een oude man!' Uiteindelijk, met nog meer man en macht, lukte het de douaniers de baal open te snijden. Omstanders zagen er niets bijzonders in zitten. Met behulp van vijf andere douaniers werden de man en zijn bezittingen afgevoerd.

Een ander handgemeen speelde zich af tijdens ons bezoek aan een middelbare school. Wij wachtten in de docentenkamer op de directeur. Deze docentenkamer bevond zich in een apart gebouwtje. Naast deze kamer was een leerling bezig het slot van een buitendeur te forceren. Opmerkelijk was dat hij dit deed zonder zich te bekommeren om de aanwezige docenten en conciërge. De conciërge greep in en gaf de leerling een paar klappen. De jongen probeerde een klap terug te geven en er ontstond een scheldpartij. De verdere afloop is ons onbekend. Onze gids was zelfs tijdens het bezoek in de gevangenis getuige van een hevige woordwisseling die bijna uitmondde in klappen. Een vader had zijn gedetineerde zoon wat geld gegeven. Dit is verboden, maar dit verbod belet niet dat gevangenen en bewakers onderling handel drijven in sigaretten en voedsel ruilen voor geld en andere goederen. De aanwezige bewaker zag dat de gedetineerde geld had ontvangen en beet de vader van de gedetineerde - volgens onze gids op hooghartige en luide toon - toe dat dit verboden is en dat hij dit willens en wetens had gedaan. De vader ontstak in woede en dreigde de bewaker aan te vliegen. Andere bewakers en de chef wisten de twee kemphanen uit elkaar te houden.

Deze voorbeelden laten zien dat de gevoeligheid voor geweld in Marokko heel anders is dan in Nederland. Dit geldt ook voor

het gebruik van geweld in de opvoeding van jongens, thuis en op straat. Van Gemert en Bovenkerk wijzen op het gebruik van fysiek geweld in de opvoeding door Marokkaanse vaders.⁵ In Nederland kan dit problemen geven. Marokkaanse vaders vragen de politie om hard en lijfelijk optreden, maar dit past niet bij de cultuur van de Nederlandse politie. Voor Marokkaanse vaders is dit vaak juist vanzelfsprekend. Daarnaast is het gebruik van geweld in de publieke ruimte onderdeel van de disciplinerende en het toezicht in Marokko.⁶ De dressuur van jongens buitenshuis, als de vader er niet is, is een taak van buurtbewoners en mannelijke passanten. Een dergelijke vorm van toezicht en harde aanpak van jongeren in de publieke ruimte geldt in Nederland als ongewenst. Het wordt gezien als inmenging in de privé-sfeer, waartoe zeker ook conflicten tussen vaders en zoons behoren.

In Marokko functioneert een autoritaire opvoeding zolang de vaderrol op straat en op school door anderen wordt overgenomen.⁷ Omdat Marokkaanse gezinnen in Nederland soms al te zeer uitgaan van deze controle, kunnen hier gemakkelijk socialisatieproblemen ontstaan; in Nederland is er niemand die de jongens in een vroeg stadium tot de orde roept, zoals in Marokko. Dit betekent echter geenszins dat een confrontatie met een Noord-Marokkaanse bejegening tijdens een 'opzouttraject' in het Rif-gebied een oplossing biedt. De jongens om wie het gaat, zijn al dusdanig vernederlandst dat zij de tussenkomst van derden die hen lijfelijk proberen te corrigeren, waarschijnlijk als een grove schending van hun integriteit zullen ervaren. Dit betekent dat hun frustraties eerder toe dan af zullen nemen. Ook de jongens en mannen in Marokko reageren overigens met geweld als zij publiekelijk worden gecorrigeerd door middel van lijfstraffen.

De opgave waar wij in Nederland voor staan is jongeren te leren dat zij zichzelf in de hand houden, in plaats van hun gedrag te sturen door een dreigende hand die soms keihard toeslaat. Een gewelddadige en autoritaire opvoeding, in combinatie met emotionele verwaarlozing en gebreken in (ouderlijk) toezicht op het gedrag van jongeren, vertoont bovendien een samenhang met ernstige jeugdcriminaliteit.⁸ Het onderzoek dat inmiddels is gedaan in Nederland, laat zien dat dit voor marginaliserende Marokkaanse jongeren in Nederland eveneens opgaat. Een harde 'Marokkaanse' aanpak van jongeren is dus geen oplossing. Een dergelijke aanpak bevordert geweld en conflicten en belemmert de ontwikkeling van sociaal gedrag.

(On)recht

Misdaden die volgens Nederlands recht strafbaar zijn, zijn dit ook volgens Marokkaans en islamitisch recht. Maar er zijn ook opmerkelijke verschillen. Wij hebben een aantal rechtszaken bijgewoond van een meervoudige kamer van de rechtbank in Nador en gesproken met de vader van een veroordeelde en diens vriend, die zelf gevangen heeft gezeten in Noord-Marokko en in Duitsland.

Rechters zijn in Marokko tegelijkertijd straf-, familie- en bestuursrechter. Vanaf zestien jaar is men in Marokko meerderjarig en kan men worden veroordeeld volgens het strafrecht voor volwassenen. Kinderen jonger dan twaalf jaar kunnen in Marokko niet strafrechtelijk worden vervolgd. Wel kunnen net als in Nederland maatregelen van justitiële kindbescherming worden genomen. Kinderen tussen de twaalf en zestien jaar oud kunnen ter resocialisatie in justitiële jeugdinstellingen worden geplaatst, de zogenaamde *maisons de protection*

d'enfance. In de dagelijkse toepassing van het (kinderbeschermings)recht blijkt een aanzienlijk verschil tussen *law in the books* en *law in action*. Dit verschil is het gevolg van een gebrek aan personeel (rechters, maatschappelijk werkers, psychologen) maar ook door gebrek aan middelen. De strafrechtspleging is overduidelijk gericht op afschrikking. Zo kan het voorkomen dat een rechter een *first offender* voor een licht vergrijp een zeer zware gevangenisstraf oplegt.

Het viel ons op hoe laagdrempelig en toegankelijk de rechtbank en de zittingen zijn. Iedereen kan het gebouw van de rechtbank binnenwandelen en vervolgens aanschouwen in een zaal waar recht wordt gesproken. Het is er erg druk en rommelig. Mobielletjes rinkelen, ook tijdens de zittingen waarin heel veel verschillende zaken snel achter elkaar worden behandeld. Er wordt geen legitimatie verlangd en er is geen portier die bezoekers registreert. Niemand wordt gefouilleerd. Deze openheid lijkt in eerste instantie een uiting van een staat die een voor de burgers transparante rechtsgang voorstaat. In Nederland wordt dit wel geassocieerd met het recht van verdachten op een eerlijk proces. Bij nader inzien heeft deze openbaarheid en toegankelijkheid van rechtszaken in Noord-Marokko waarschijnlijk een andere functie: die van afschrikwekkend voorbeeld. Volgens onze gids en onze respondenten is een strengere beveiliging niet nodig omdat ontsnappen of verzet zinloos is. In de politiestaat of verlichte dictatuur die Marokko is, blijft degene die weet te ontsnappen niet lang op vrije voeten. Wie probeert te ontsnappen krijgt stokslagen. Als je na een paar dagen weer bij bewustzijn bent, zul je te horen krijgen dat je straf verdubbeld is.

Opvallend was ook het gebrek aan respect voor de verdachten van de zijde van de rechters. Als verdachten antwoord gaven op vragen van de rechters (let wel: om dat te kunnen moeten zij het Arabisch goed beheersen) wendden de magistraten hun blikken af, raakten verdiept in een dossier of gaapten zij uitbundig. Als ze met elkaar wilden overleggen, werd de zitting niet geschorst en trokken de rechters zich niet terug zoals in Nederland gebruikelijk is. Nee, de rechters bleven waar zij zaten. Hun overleg voltrok zich achter door hen omhoog gehouden dossiermappen. Zo konden zij fluisterend met elkaar overleggen.

De gang van zaken gedurende het proces kenmerkt zich niet alleen door een gebrek aan respect voor verdachten maar ook door omkoping. Het gesprek met de vader van een in hechtenis genomen zoon gaf inzicht in de wijze waarop rechters hun positie aanwenden ten behoeve van een verhoging van de eigen inkomsten. De zoon van onze respondent had bij een roofoverval op een telefoonwinkel de eigenaar tegen de vlakte geslagen. De eigenaar bleek de zoon van een machtig man te zijn. Tot ontsteltenis van de vader van de dader hoorde hij de rechter tien jaar eisen voor dit delict. Omdat de vader, onze respondent, ook niet bepaald onbemiddeld was en een streek vertegenwoordigde in het provinciale bestuur, bood hij de rechter een aanzienlijke som geld met als doel strafvermindering te kopen. Echter, de rechter liet weten dat het aangeboden bedrag vele malen kleiner was dan hij had ontvangen van de tegenpartij. Zou hij de straf voor een gedeelte willen afkopen, dan zou hij toch met een hoger bedrag moeten komen. In gevangenis kunnen gedetineerden eveneens privileges kopen. Wie bewaarders geld of sigaretten geeft, kan een maaltijd krijgen of gebruik maken van de douche. De zoon van onze respondent had het hierdoor in de gevangenis naar omstandigheden goed.

In het algemeen zijn de straffen zwaar, vooral voor paupers. Armlastigen hebben niet de mogelijkheid om verlagings van

straffen te kopen. In de gevangenis slapen de gevangenen met veertig tot zestig mensen op één cel. Vooral als het koud is en er te weinig dekens zijn, zitten zij, om te kunnen slapen, achter elkaar als in een bus met de benen om degene die voor je zit, en het hoofd op zijn rug of schouder. Er zijn een paar douchekoppen, te weinig voor alle gedetineerden. Alleen zij die geld of goederen geven aan de bewaarders kunnen elke dag douchen, de anderen heel af en toe. Door bewakers om te kopen, mag je luchten. In de gevangenis krijg je geen koffie of thee maar een beker gekookt water. Een gedetineerde kan daar koffie van maken als hij oploskoffie heeft gekregen van zijn bezoek. Wie zich verzet tegen deze gang van zaken, krijgt slaag. Voor de deur van de gevangenis is het een komen en gaan van vrouwen die hun vaders, mannen, zonen, familieleden eten, drinken, vitaminen en medicijnen brengen. De overheid rekent hierop. Voor wie niemand heeft of arme familieleden of voor gedetineerden afkomstig uit andere landen dan Marokko is het leven in de gevangenis extra zwaar en extra slecht.

Volgens onze informanten worden gedetineerden behandeld als beesten en kunnen zij er alleen maar uitkomen als beesten. We vroegen onze respondent, die zowel in Duitsland als in Marokko in de gevangenis heeft gezeten, of hij het Duitse systeem maar een softe bedoening vond vergeleken met Marokko en of hij die periode wel als een echte straf had ervaren. Hij antwoordde dat onze vraag verkeerd is: 'Jullie zullen het misschien niet kunnen geloven maar zelfs de gevangenis in Nador is voor sommige gedetineerden een verbetering ten opzichte van het leven dat ze daarvoor leiden. In de gevangenis hebben ze een dak boven hun hoofd, wat te eten en af en toe een douche. Na afloop van hun detentie zijn ze even slecht en meestal slechter af dan daarvoor: zonder werk, woning, bezit en totaal geen perspectief op lotsverbetering.' Afschrikking als centraal stuurprincipe in de rechtspraak, het gebrek aan respect voor verdachten, de willekeur die het gevolg is van omkoping en de mensonwaardige omstandigheden in gevangenissen – een confrontatie met deze aspecten van de Marokkaanse justitie, als onderdeel van een mogelijk opzoutraject, kan alleen maar negatieve gevolgen hebben voor delinquente jongeren.

Eer

Kwesties van eer of het vermijden van schande spelen een belangrijke rol in het dagelijkse leven van Riffijnen.⁹ Het beschermen van de eer vormt een richtsnoer voor het nemen van dagelijkse beslissingen en gekwetste eer vormt een intens negatieve emotie voor betrokkenen. De afhandeling van geschonden eer is een zaak van mannen, aangezien het openbare leven in Noord-Marokko wordt gedomineerd door mannen en door een cultuur van mannelijkheid. Vrouwen in publieke functies zijn over het algemeen geen Berbers maar Arabieren. Vrouwen dienen zich af te zonderen in huis. Vrouwen worden zoveel mogelijk aan het oog van andere mannen onttrokken, juist met het oog op mogelijke schendingen van de eer. Tijdens onze studiereis zijn wij tweemaal direct geconfronteerd met pogingen om eer te behouden.

De neef van onze gids woont met zijn moeder en zusjes in een dorpje nabij Nador. Zijn vader woont in Nederland. Tweemaal maken wij met deze neef een wandeling. De keren dat wij de neef thuis ophalen, blijft de moeder nadrukkelijk uit beeld. Zonder hierover enig woord te wisselen, is duidelijk dat van ons wordt verwacht buiten te blijven staan. Terwijl de gids als

enige binnen wordt genood. Deze gang van zaken wijkt nogal af van de gastvrijheid die ons elders ten deel viel. Bovendien wordt de gids uitgenodigd om te komen eten. Het vrouwelijk deel van het reisgezelschap mag hierbij ook aanwezig zijn; het mannelijk deel mag het huis echter niet betreden. Het probleem is dat dorpsgenoten in geen geval mogen zien dat een vreemde man het huis van de vrouw betreedt zonder dat haar echtgenoot daar is. De vreemde Nederlandse man in huis zal, ook als deze in gezelschap is van haar zwager en een Nederlandse vrouwelijke collega, aanleiding geven tot roddel en aantasting van de eer van de familie.

Een heel andere kwestie van eer bemerkten wij tijdens onze afspraak met de zojuist beschreven vader van een gedeteneerde zoon in een café in de stad, het stamcafé van de vader. Toen de vader verscheen, sommeerde hij ons in zijn auto te stappen en dit 'boevencafé' te verlaten. Vervolgens reden wij naar een café buiten de stad. Volgens onze gids, die de man goed kent, kwam de laatste vroeger heel frequent in het eerstgenoemde café. Nu durfde hij zich daar niet meer te vertonen wegens zijn geschonden eergevoel. Hier was sprake van een dubbele krenking. Niet alleen het feit dat zijn zoon een overval had gepleegd was hem ten schande, maar ook dat hij niet in staat was geweest het zeer hoge vonnis van de rechter af te kopen. Vóór het incident met zijn zoon pochte hij altijd over zijn sociale contacten en zijn invloed als vertegenwoordiger van het stadje in het provinciale bestuur. De zware straf die de rechter had opgelegd, was een voor iedereen zichtbaar teken dat hij zijn meerdere had moeten erkennen. Hierdoor was zijn aanzien sterk verminderd.

In het onderzoek dat in Nederland is gedaan ter verklaring van de aard en de omvang van Marokkaanse jeugdcriminaliteit, wordt vaak gesteld dat Marokkanen een (schaamte)cultuur hebben, vooral gebaseerd op controle door andere mensen, die niet goed past bij een cultuur van zelfcontrole en zelfsturing waarop de Nederlandse samenleving is gebaseerd. We zouden er dus voor moeten waken Marokkaanse jongens aan te spreken op eergevoel. In plaats daarvan dient hun resocialisatie gericht te zijn op het aankweken van zelfbeheersing, zelfbesef en verantwoordelijkheidsgevoel.

Uitzichtloosheid

Voor velen is het bestaan in Marokko een dagelijks terugkerend gesappel. De huisvesting van de gemiddelde Marokkaan is erbarmelijk, zo bleek uit onze voettochten door een dorp en armoedige stadswijken. Huizen zijn opgetrokken van slechte materialen of van wat toevallig gevonden is. De straten en zandwegen zijn vies. Vuilnis wordt niet opgehaald en ligt her en der in hoopjes of grote bergen langs de huizen en krotten. Stromend water beperkt zich tot de aanwezigheid van een kraan per huis of gebied. Elektriciteit is lang niet in elk huis aanwezig.

Het onderwijs biedt weinig mogelijkheden voor ontsnapping uit de armoede. Officieel zijn jongens en meisjes van zeven tot en met zestien jaar leerplichtig en is dit onderwijs (behoudens lesmateriaal) gratis. Er zijn echter onvoldoende scholen. Zowel de kosten van het vervoer als de te overbruggen afstand en de gezinsgrootte vormen hindernissen om (al je) kinderen door te laten leren na de basisschool. 'De overheid houdt het volk liever dom', aldus een zestienjarige leerling die wij mochten interviewen. Maar ook voor hoger opgeleide jongeren zijn de kansen op een beter bestaan klein. Er is te weinig werk, en de betaalde banen die er zijn, zijn bestemd voor familieleden en

kinderen van vrienden. Een welhaast klassiek beeld van werkloosheid waren de groepjes mannen die de dag slapend in de schaduw doorbrachten. Meestal zijn zij ongetrouwd omdat trouwen en een gezin stichten geld kost. 's Nachts slapen veel mensen op straat. Zo zagen wij 's avonds laat een dakloos gezin op straat: een vader, moeder (met hoofddoek) en drie kleine kinderen. De vader en moeder bespraken ernstig welk kind het beste waar kon liggen in hun hoekje op straat, en dekten de kinderen ogenschijnlijk zorgzaam toe met stukjes karton. De vader is waarschijnlijk door omstandigheden werk en woning kwijtgeraakt.

Veelzeggend zijn de wanhopige investeringen in een familielid dat probeert op illegale wijze in West-Europa aan inkomsten te komen. Sieraden, grond en andere bezittingen worden verkocht om zich in te kopen in deze risicovolle onderneming. Een overtocht met een gammal bootje naar Spanje kost rond de 5000 euro, een vermogen. De risico's op mislukking zijn groot: de boot kan zinken, de Spaanse kustwacht stuurt de vreemdeling terug, het lukt niet om naar West-Europa te komen of er blijkt geen werk te zijn. Kennelijk biedt investering in een clandestien bestaan van een familielid meer hoop op inkomsten dan het alternatief: een toekomst in Marokko. In Casablanca maken islamisten - 'mannen met baarden' - gebruik van de armoedige leefomstandigheden van de mensen. Zij bieden gratis medische verzorging en gratis maaltijden aan de armen. Hierdoor is hun aanhang in korte tijd enorm gegroeid. De daders van de zelfmoordaanlagen in Casablanca eind mei 2003 waren afkomstig uit deze sloppenwijken. Terugsturen naar Marokko is dus geen oplossing voor het tegengaan van deze vorm van geweld. De uitzichtloosheid van het bestaan zal de haat tegen 'het Westen' en dus ook tegen Nederland eerder aanwakkeren.

Tot besluit

Onze bevindingen maken duidelijk dat terugsturen naar Noord-Marokko of een 'Marokkaanse' aanpak geen passend antwoord is op het vraagstuk van de criminaliteit van de jongens om wie het gaat. Terugsturen zal het idee van Marokkaanse jongens dat zij worden afgewezen door de Nederlandse samenleving bevestigen en versterken. Dit is een gevaarlijke negatieve emotie. Vooral tweede en derde generatie allochtone jongeren, die hier geboren en getogen zijn, pikken zulke afwijzingen niet en reageren hierop met geweld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat zij volgens de politiecijfers vaker verdacht worden van een strafbaar feit dan eerste generatie migranten. Zij willen geen gasten zijn, maar volwaardige inwoners van Nederland. Voor het tegengaan van criminaliteit en recidive moeten we gebruik maken van interventies die aansluiten bij de wortels van deze gedragsproblemen - en die zijn in Nederland ontstaan.

Voor een effectieve aanpak van Marokkaanse criminaliteit in Nederland is het volgens ons van belang om precies na te gaan hoe cultuur wordt vormgegeven op handelingsniveau, op welke wijze individuele verdachten culturele legitimaties voor hun daden construeren en hoe een 'Marokkaanse cultuur' wordt geconstrueerd door jongeren in de marge van de Nederlandse samenleving - door jongeren die uitzicht hebben op positieverbetering en vervolgens geconfronteerd worden met uitsluiting en discriminatie door gevestigden in die samenleving. Dit betekent dat heel precies moet worden nagegaan welke rol is weggelegd voor gevoelens van eer, gebreken in de externe controle op het gedrag van de jongeren, een autori-

taire opvoedingsstijl en de wijze waarop politie en justitiewerkers en 'de Nederlandse samenleving' de jongeren bejegenen. Het betekent eveneens dat we alle 'feiten' die we ooit gehoord of gelezen hebben over culturele waarden en kenmerken van Marokkanen moeten beschouwen als hypothesen - die onderzoekers, politie- en justitiewerkers elke keer weer opnieuw bij elke verdachte of veroordeelde moeten testen. Bovendien dient de verklarende kracht van culturele factoren te worden gewogen ten opzichte van andere factoren: sociaal-economische omstandigheden, impulsiviteit en psychische stoornissen. Tegenwoordig wordt meestal onderkend dat deze verschillende factoren met elkaar samenhangen. Hoe dat precies in zijn werk gaat, is onderbelicht. In ons lopende onderzoek naar de rol van etniciteit en cultuur in de jeugd-(straf)rechtspleging proberen wij daarom de betekenis van die verschillende verklaringen te onderzoeken, alsmede de wijze waarop zij onderling samenhangen, teneinde de oververtegenwoordiging van Marokkaanse (en andere allochtone) jongeren in de populatie verdachten en veroordeelden in Nederland te kunnen begrijpen én hiertegen effectief op te kunnen treden.

Mieke Komen en Don Weenink zijn werkzaam bij de sectie Criminologie van het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen (Universiteit Utrecht) ten behoeve van het NWO-onderzoeksprogramma *Ethnicity and Juvenile Justice*. Email: m.komen@law.uu.nl

Noten

1. *De Volkskrant*, 16 november 2004.
2. NPS/VARA thema-uitzending *Hoezo Jihad?* 29 november 2004.
3. Vergelijk M.Komen - Jeugdzorg in een multiculturele samenleving. - In: René Diekstra, Max van den Berg en Jakop Rigter (red.) - *Waardenvolle of waardenloze samenleving? : over waarden, normen en gedrag in samenleving, opvoeding en onderwijs*. - Uitgeverij : Karakter Uitgevers, 2004, p. 307-333.
4. De reis en ons onderzoek zijn financieel mogelijk gemaakt door een bijdrage van het NWO-programma NMPS (de Nederlandse Multiculturele en Pluriforme Samenleving). Reisprogramma: Vrijdag 15 oktober: Vertrek vanaf Schiphol naar Nador. Wennen aan de verschillen met Nederland. Overnachting in een goedkoop, vies hotel (7 euro p.p. per nacht). Zaterdag 16 oktober: Bezoek aan de grote moskee in Nador. Op zoek naar het nieuwe Amazigh Museum over Berberculturen en -gebruiken in Melillia (bezet door Spanje) - overschrijding van de grens, berucht in verband met smokkel. Vanaf die dag overnachting in een goedkoop, schoon hotel in Nador (10 euro p.p. per nacht). Zondag 17 oktober: Dagtocht naar Ouled Ali, een typisch Berberdorp, en gebergte in de omgeving waar veel illegalen (Afrikanen) zich verstoppen vóór oversteek naar Europa. Op bezoek en breken van het vasten bij een Berberfamilie. Maandag 18 oktober: Bezoek aan de middelbare school van Ségangan. Bezichtigen en beleven van de markt in Ségangan. 's Avonds: ontmoeting en interviews met een vader van een gedetineerde in Nador en een ex-gedetineerde die gevangen heeft gezeten in Duitsland en in Nador, Noord-Marokko. Dinsdag 19 oktober: Bezoek aan de gevangenis van Nador. Breken van het vasten bij de vertegenwoordiger van het dorp Ouled Ali in het districtsbestuur en zijn vrouw. Avondwandeling door het dorp, bezoek aan het verboden café van plaatselijke 'harde kern' jongens (Wat zij doen? Kaarten, spelletjes, fantaseren over Europa, klagen over Europa en hun uitzichtloze situatie in Marokko). Woensdag 20 oktober: Bezichtiging bazaar. Observatie van de meervoudige kamer van de rechtbank van Nador. Bijwonen verschillende

- strafzittingen. Bezoek aan het ziekenhuis van Nador. Donderdag 21 oktober: Voor het eerst als vrouw alleen over straat (Mieke). Wandeling door sloppenwijken, over vuilnisbelten en door dorpjes in de omgeving van Nador. Vrijdag 22 oktober: Vertrek vanaf de luchthaven in Nador naar Schiphol.
5. F. Bovenkerk - *Hedendaags kwaad*. - Amsterdam : Meulenhoff, 1996; F. van Gemert - *Ieder voor zich : kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*. - Amsterdam : Het Spinhuis, 1998.
  6. F. Bovenkerk - *op cit.* - p. 93, 94.
  7. *Ibid.*
  8. R.F.W. Diekstra, M. Komen & N. Tchiche - Nog één keer : een discussiestuk over ernstige jeugdcriminaliteit, in het bijzonder onder Marokkaanse jongens. - In: René Diekstra, René, Max van den Berg & Jakop Rigter (red.) - *op cit.*
  9. F. van Gemert - *op cit.*

Werkbezoek NCDO 28 februari 2005

Van maatschappelijke betrokkenheid naar politiek draagvlak

Het simpele politicologische model waarbij de burger rechtstreeks invloed heeft op bestuur en politiek gaat niet meer op. Media, economische actoren, kennis- en lobbycentra spelen een steeds grotere rol. Elitespelers, die moeiteloos van positie in het beïnvloedingsspel veranderen, hebben grote invloed op mening- en besluitvorming. NCDO wil burgers op het thema internationale samenwerking juist hierbij betrekken. In een veranderende omgeving vergt dit veel creativiteit, geduld en een welhaast hachelijk geloof in de betekenis van die burgerschapsparticipatie.

De vraag is hoe een geslaagd burgerschapsparticipatieproject, zoals bijvoorbeeld de Derde Kamer (www.dederdekamer.org) niet vastloopt in een wezenlijk gebrek aan belangstelling vanuit de besluitvormingselite voor de daaruit voortkomende opvattingen. De tweede vraag is hoe een organisatie vol kan houden dat politieke activiteit voor burgers van belang is en de enige remedie tegen een voortschrijdende golf van politieke machteloosheid. Over dit onderwerp gaat de inleiding en de discussie tijdens het werkbezoek van de sectie praktijkpolitologie van de NKWP aan het NCDO op 28 februari. Henny Helmich (directeur NCDO en zelf politicoloog) zal het inhoudelijk gedeelte van het programma verzorgen en ziet zeer uit naar de praktische oplossingen die door zijn collega praktijkpolitologen voor de NCDO-activiteiten worden aangedragen.

Het programma van het werkbezoek start om 16.00 uur (verzamelen bij de ingang van het KIT Tropenmuseum, Linnaeusstraat 2 Amsterdam). Susan Legene, hoofd Museale Zaken, verzorgt eerst een rondleiding door 'Oostwaarts! Kunst, Cultuur en Kolonialisme'. Vervolgens vindt tussen 17.00 en 18.30 uur een lezing en discussie plaats over draagvlak voor internationale samenwerking in Nederland plaats onder leiding van Henny Helmich, directeur NCDO. Aanmelding voor deze activiteit is noodzakelijk. Meld u aan bij Marloes Krom via marloeskrom@hotmail.com. Wilt u specifiek aangeven of u bij zowel de rondleiding als de lezing aanwezig zult zijn?

De (on)bedoelde effecten van de Eu Trajectwerking op de werkvloer van de VDAB

Koen Hermans

In de jaren negentig werd de Europese Unie de pleitbezorger van de idee dat de sociale bescherming werkgelegenheidsvriendelijker moest worden. Sinds de onderhandelingen over het Verdrag van Maastricht groeide er op het Europese niveau meer en meer een politieke consensus om de structurele werkloosheid aan te pakken. Deze consensus leidde in 1997 tot de 'European Employment Strategy' (EES) die voorschrijft dat de lidstaten van de EU jaarlijks rapporteren in een nationaal actieplan (NAP) over de vooruitgang die zij gemaakt hebben met betrekking tot de werkgelegenheidsrichtlijnen van de Europese Commissie. Vier thema's staan centraal: (1) het verhogen van de inzetbaarheid, (2) het verbeteren van het ondernemingsklimaat, (3) het aanpassen van de bedrijven en de werknemers aan de economische en technologische veranderingen, (4) gelijke kansen voor mannen en vrouwen en voor personen met een handicap. De Europese Commissie evalueert jaarlijks deze NAP's en formuleert aanbevelingen aan de lidstaten afzonderlijk. Vaak worden er nogal wat vraagtekens geplaatst bij de werkelijke invloed van deze Europese werkwijze. Een recent implementatieonderzoek van het Leuvens Hoger Instituut van de Arbeid naar de trajectbegeleiding van werklozen op de werkvloer van de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB) toont ontgensprekelijk aan dat deze invloed in Vlaanderen alomtegenwoordig is. Tegelijkertijd wijst deze studie op de moeilijke verhouding tussen evaluatieonderzoek en het beleid. Dat bleek op de studiedag naar aanleiding van de publicatie van het rapport, waarop het management van de VDAB en het beleid (de kabinetchef van de Minister van Werkgelegenheid, Vorming en Onderwijs, de vakbonden en de werkgeversorganisaties) mochten reageren op de onderzoekconclusies.

1. De trajectwerking van de VDAB

De VDAB-dienstverlening aan werkzoekenden bestaat sinds 1999 uit twee onderdelen: de universele dienstverlening en de trajectwerking. De universele dienstverlening bestaat grosso modo uit het klantenonthaal, de inschrijving van werkzoekenden en het verstrekken van informatie. De trajectwerking kan

gedefinieerd worden als 'een intensieve en individuele begeleiding van de werkzoekenden, waarbij door middel van een traject op maat de arbeidsmarktkansen worden vergroot'. Het traject kan bestaan uit een resem van diensten die gegroepeerd zijn in zeven modules (gaande van screening, sollicitatietraining, opleiding tot plaatsing). Het model vertrekt van één vaste trajectbegeleider (in de Lokale Werkwinkel), terwijl de modules door zowel publieke als private actoren kunnen worden uitgevoerd. In principe staat de trajectwerking open voor zowel kortdurig als langdurig werkzoekenden.

De VDAB wordt als verzelfstandigde overheidsinstelling door de Vlaamse overheid aangestuurd op basis van het 'New Public Management'. Deze doctrine kent aan de lagere niveaus binnen de publieke organisatie nogal wat procedurele vrijheid toe. Uitvoerders krijgen dus heel wat beleidsruimte, maar langs de andere kant moeten deze handelingen bijdragen tot de realisatie van de door de overheid bepaalde doelstellingen. In geval van niet-naleving dreigen sancties voor de uitvoerende organisatie en voor de uitvoerders zelf. De VDAB-Beheersovereenkomst 2001-2004 bepaalt drie prestatieparameters om de effectiviteit van de trajectbegeleiding te meten: (1) het aantal nieuw gestarte trajecten, (2) het aantal bereikte werkzoekenden per doelgroep en per module, (3) de uitstroom na het traject. Een evaluatie van de werking van de VDAB op basis van deze drie parameters doet vermoeden dat de VDAB in de afgelopen jaren het zelfs beter heeft gedaan dan de vooropgestelde doelstellingen.

2. Een 'street-level' perspectief op uitvoering

Ludo Struyven en Peter Decuyper tonen in hun studie aan dat deze prestatieparameters een aantal (on)bedoelde effecten genereren op de werkvloer van de VDAB. Hiervoor hanteren zij een 'street-level' perspectief dat haar wortels heeft in Lipsky's theorie over 'street-level bureaucracies' (1980). 'Street-level bureaucrats' zijn 'public service workers who interact directly with citizens in the course of their jobs and who have substantial discretion in the execution of their work' (Lipsky, 1980: 3).

ropese werkgelegenheidsstrategie

Deze definitie wijst op twee fundamentele kenmerken. Ten eerste staan deze ambtenaren in rechtstreeks contact met hun cliënten en hebben zij een ruime impact op hun leven. Ten tweede beschikken zij bij de uitvoering van hun taken over een aanzienlijke mate van discretionaire ruimte. Het uitgangspunt van Lipsky (1980) is dat omwille van de complexe kenmerken van de werkomgeving het beleid pas zijn uiteindelijke vorm krijgt binnen de uitvoerende organisatie en dat het hierdoor kan afwijken van de oorspronkelijke beleidsintenties. Dit 'street-level' perspectief heeft vele ups en downs gekend in de afgelopen twintig jaar, maar toch wordt er telkens naar teruggerepen op het moment dat 'street-level' ambtenaren met nieuwe beleidsdoelstellingen te maken krijgen. De onderzoekers van het HIVA zijn ervan overtuigd dat dit perspectief een meerwaarde biedt om de implementatiepraktijk achter de prestatieparameters in kaart te brengen. Een systeem van monitoring is volgens hen onvoldoende om het beleid zoals het op de werkvloer vorm krijgt, bij te sturen en laat bovendien te weinig nuancering toe. Meer concreet hebben de onderzoekers drie methoden gebruikt om die praktijk in kaart te brengen: (1) een kwalitatief case-onderzoek bij VDAB-consulenten van vier Lokale Werkwinkels, (2) een survey bij 300 consulenten, (3) een survey bij 633 werkzoekenden.

Het kwalitatief case-onderzoek, dat in feite de beste methode vormt om een procesevaluatie uit te voeren, leidt tot drie vaststellingen die het positieve beeld nuanceren dat de VDAB van haar eigen resultaten ophangt. Ten eerste blijken de consulenten vooral gericht te zijn op het genereren van zo veel mogelijk nieuwe trajecten. De globale instroomnorm domineert en leidt tot een hoge *case-load* variërend tussen 166 en 400 trajecten. Een tweede vaststelling betreft het fenomeen van 'parking'. Voor een aantal werkzoekenden worden enkel de minimumvereisten van een traject vervuld. Als gevolg van de hoge *case-load* selecteren de consulenten dus klanten die aan een bepaald profiel voldoen. De geparkeerden zijn enerzijds diegenen die de consulenten een hoge succesratio toekennen en anderzijds diegenen waarvan de kans op reïntegratie op de arbeidsmarkt zeer laag wordt ingeschat. Hierdoor worden de minst kansrijke groepen verwaarloosd. Een derde vaststelling is

dat doorstroming naar de arbeidsmarkt niet de eerste prioriteit vormt. Een traject stopt automatisch na zes maanden, maar de consulenten zijn er nauwelijks van op de hoogte of een traject afgesloten is. Ook voeren zij zelden een afsluitend gesprek. De onderzoekers concluderen dan ook dat het politieke doel van een kwalitatieve trajectbegeleiding van intake tot jobconsolidatie verschuift naar het managementdoel om zoveel mogelijk werkzoekenden via een intake in het informatiesysteem te krijgen. Het genereren van nieuwe trajecten primeert dus op de twee andere prestatieparameters.

In feite liggen deze conclusies in de lijn van hetgeen Lipsky al in 1980 beweerde. De basisactiviteiten binnen de Lokale Werkwinkel bestaan uit interacties tussen trajectbegeleiders en klanten. De kwaliteit van deze interacties bepaalt in belangrijke mate de resultaten van de trajectwerking. Bovendien zijn de ruwe grondstof van deze organisatie mensen die niet passief het 'bewerkingsproces' ondergaan, maar steeds reageren op de 'behandeling' (Hasenfeld, 1983). De 'face-to-face' interactie met cliënten is echter moeilijk kwantificeerbaar, waardoor de prestaties van 'street-level' bureaucraten moeilijk meetbaar zijn. Toch creëren de managers van de organisatie en de beleidsmakers maatstaven om hun prestaties in kaart te brengen. Lipsky noemt ze echter 'surrogaatmaatstaven', omdat ze nooit ten volle de eigenheid van het 'street-level' werk in kaart kunnen brengen. Het gevaar van zulke maatstaven is dat ze de leidraad dreigen te worden voor de toekomstige prestaties van de 'street-level' werkers. Ze worden als het ware een doel op zich. Ook al wordt soms beweerd dat de theorie van Lipsky zijn beste tijd gehad heeft, toch blijkt ze nog brandend actueel te zijn voor de verklaring van het gedrag van 'street-level' bureaucraten, wanneer zij geconfronteerd worden met nieuwe beleidsdoelstellingen die vertaald worden in kwantitatieve prestatieparameters.

3. Het is de schuld van Europa (?)

Op de studiedag linkte de vertegenwoordiger van het VDAB-management deze resultaten met de Europese werkgelegen-

heidsstrategie, die volgens hem een dominante invloed heeft uitgeoefend op de VDAB-Beheersovereenkomst (2001-2004). De invloed van de Europese richtsnoeren op de vormgeving en uitvoering van het Vlaamse beleid inzake de dienstverlening aan werkzoekenden kan inderdaad niet genegeerd worden. Sinds de start in 1998 leggen de Europese richtsnoeren sterk de nadruk op de 'preventieve aanpak'. Dit betekent dat niet gewacht mag worden met een interventie totdat de betrokken werkzoekende langdurig werkloos is. In de concrete operationalisering van dit richtsnoer legt Europa de termijn voor jongeren (onder 25 jaar) vóór hun zesde maand werkloosheid en voor de overige werkzoekenden vóór hun twaalfde maand. De verdringing van de tweede en derde prestatieparameter op de werkvloer van de Lokale Werkwinkel door de eerste parameter (het genereren van nieuwe trajecten) kan dan ook niet los gezien worden van de beleidsprioriteiten van de Europese Unie. Het is echter te gemakkelijk om enkel de EU verantwoordelijk te stellen voor het slechte bereik van langdurig werklozen en andere risicogroepen. De Beheersovereenkomst van de VDAB (2001-2004) bepaalt geen enkele norm voor de groep van werklozen vanaf één jaar werkloosheid. Ook de verwaarlozing van de derde parameter kan niet enkel aan Europa geweten worden. Het is dus iets te gemakkelijk om alleen maar de Europese werkgelegenheidsstrategie met de vinger te wijzen.

Sinds 2003 heeft de Europese strategie een beter evenwicht gevonden tussen de preventieve aanpak en de 'curatieve aanpak' van langdurig werklozen. Lidstaten worden verwacht jaarlijks minstens 25 procent van de langdurig werklozen te activeren. In 2003 bedroeg dit percentage voor Vlaanderen 19 procent. De VDAB heeft de intentie om deze 'curatieve groep' systematisch uit te gaan nodigen voor trajectwerking. Toch waarschuwt dit implementatieonderzoek voor al te euforische conclusies. Deze doelgroep vraagt om een specifieke, tijdsintensieve, op maatwerk gebaseerde aanpak. De studie wijst erop dat dit op de werkvloer van de VDAB op dit moment onvoldoende mogelijk is gezien de hoge *case-load*. Bovendien geeft het onderzoek aan dat niet alle VDAB-consulenten in dezelfde mate geprofessionaliseerd zijn binnen de methodiek van de trajectbegeleiding. Specialisatie naar doelgroep is dan ook een onvermijdelijke optie geworden, alhoewel de VDAB dit pad in 2001 verlaten heeft. Het dilemma tussen kwaliteit (= een kleine groep op een kwaliteitsvolle manier helpen) versus kwantiteit (= een zo hoog mogelijk bereik van de werkzoekenden) kan enkel door taakspecialisatie geredieerd worden. Enkel bijkomende middelen vrijmaken voor de begeleiding van langdurig werklozen, zoals de Vlaamse Regering nu beloofd heeft, is dus geen voldoende voorwaarde om te kunnen spreken van een meer effectieve trajectbegeleiding voor langdurig werklozen. Ook al zou de VDAB voldoen aan deze nieuwe richtsnoer voor de curatieve aanpak, toch willen we erop wijzen dat dit enkel een absoluut minimum mag vormen. Vijfentwintig procent blijft een te laag percentage, zeker als men weet dat België qua langdurige werkloosheid slechter scoort in vergelijking met haar buurlanden.

4. 'Street-level' onderzoek ligt altijd onder vuur

De conclusies van 'street-level' onderzoekers kunnen vaak op weinig goedkeuring rekenen van zowel 'street-level' uitvoerders als van beleidsmakers van de overheid en van de uitvoeringsorganisatie zelf. 'Street-level' uitvoerders beschouwen implementatieonderzoek vaak als een negatie

van hun expertise. Zij stellen zich meer dan eens de vraag van de meerwaarde van wetenschappelijk onderzoek, zeker wanneer dit vraagtekens plaatst bij hun uitvoeringspraktijken. Langs de andere kant is het voor externe 'street-level' onderzoekers erg moeilijk om zo diep door te dringen in de werking van een organisatie. Toch is dit type onderzoek veel meer een bondgenoot van de 'street-level' uitvoerders zonder dat zij dit altijd ten volle beseffen. Beleidsmakers binnen de overheid en binnen de uitvoeringsorganisatie ondergraven 'street-level' onderzoek aan de hand van twee argumenten. Ten eerste stellen ze grondige vragen bij de geldigheid van de onderzoeksresultaten, zeker wanneer ze (deels) verkregen zijn door middel van kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek leidt namelijk onvoldoende tot veralgemeningen, waardoor de onderzoeksconclusies hun geldigheid verliezen. De meeste kwalitatieve onderzoekers zijn zich hiervan ook bewust en trachten daarom hun cases zo goed mogelijk te kiezen. Hierdoor krijgt representativiteit een andere betekenis. Er wordt vooral representativiteit nagestreefd naar de variatie waarin verschijnselen voorkomen en niet zozeer ten aanzien van de relatieve frequenties waarmee deze verschijnselen zich voordoen. Naast het naleven van deze methodologische aanbevelingen hebben de onderzoekers geopteerd voor een kwantificering van de onderzoeksresultaten. Zij zijn van oordeel dat het voeren van een beleid zonder kwantificering onmogelijk is. Tegelijk beseffen zij dat ze zonder de kwalitatieve benadering nooit de onderliggende mechanismen hebben kunnen blootleggen die helpen verklaren waarom de VDAB afroomt en parkeert. Ten tweede zijn beleidsmakers ervan overtuigd dat de conclusies ondertussen gedateerd zijn. In hun ogen zijn er meestal al voldoende beleidsveranderingen getroffen om aan de tekortkomingen te remediëren. Hiermee ontkennen ze ontegensprekelijk de implementatiekloof die er bestaat tussen beleidsintenties en beleidspraktijk. Deze nieuwe beleidsbeslissingen krijgen vorm binnen de bestaande uitvoeringsorganisatie. Hoe deze uitvoeringsorganisatie hierop reageert, is nooit volledig voorspelbaar en zal altijd gepaard gaan met (on)bedoelde neveneffecten. Dit is des te meer van toepassing wanneer het 'street-level' bureaucratieën betreft, waarvan de primaire activiteiten 'face-to-face' interactie met klanten en gebruikers zijn. Derhalve lijkt implementatieonderzoek, zeker in het veld van het sociaal beleid in de ruime betekenis van het woord, onvermijdelijk.

Koen Hermans is verbonden aan het Departement Sociologie van de Katholieke Universiteit Leuven

Bibliografie:

- Peter De Cuyper & Ludo Struyven (2004). *De trajectbegeleiding van werklozen in Vlaanderen: de kloof tussen beleid en uitvoering* (drie delen). Leuven: K.U.Leuven, Hiva. Voor een synthese van het onderzoek zie Struyven L. en De Cuyper P. (2004), Iedereen een traject? Vlaamse activering van werklozen anno 2003-'04, *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 95, 8, oktober 2004 of www.hiva.be (onder persteksten).
- Michael Lipsky (1980). *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russel Sage Foundation.

De wederopstanding van de Franse intellectueel

Patrick Stouthuysen

Er was een tijd dat je pas meetelde als je rondliep met *le Monde* of *le Nouvel Observateur* onder de arm. Frankrijk was het land waar het allemaal gebeurde. Daar hadden ze échte intellectuelen, die 's morgens opstapten in protestdemonstraties, 's namiddags dikke boeken schreven en 's avonds in rokerige cafés debatteerden. Dat leek heel wat, als je het ongeluk had je dagen te moeten slijten in Brussel, Antwerpen, Nijmegen of Amsterdam. En dus schreven we artikels waarin we elkaar probeerden uit te leggen van Sartre, Althusser, Lacan en al die andere Foucaults nu precies bedoelden.

Ik betrap er mezelf op dat ik nauwelijks nog Franse boeken over maatschappelijke onderwerpen lees. Je hebt steeds weer de indruk dat ze in Parijs met veel bombarie debatten op gang trekken die elders al weer lang over hun hoogtepunt zijn. Dat komt omdat verbazend veel Franse intellectuelen alleen maar hun moedertaal lezen en dus zijn aangewezen zijn op vertalingen vooraleer ze zich in de discussie kunnen gooien.

De Franse academische wereld is heel erg in zichzelf gekeerd. Dat heeft te maken met de wijze waarop er wordt gerecrueteerd en met hoe carrières verlopen. Eigenlijk blijf je voortdurend examen afleggen. De beoordeling gebeurt meestal intern, zodat buitenstaanders weinig kans maken. Dat laat zijn sporen na. Wie carrière wil maken aan een Franse universiteit moet er vooral zorg voor dragen de platgetreden paden niet te verlaten en dus schrijft iedereen hetzelfde boek.

Je botst nooit nog eens op een originele gedachte. Zo kan je er gif op innemen dat, welk in *Le Monde* aangeprezen meesterwerk je ook leest, je steeds weer dezelfde clichés onder ogen krijgt over de globalisering, de oprukkende vrije markt, het onmenselijke neoliberalisme en de Amerikaanse *hyperpuissance*. Zelden zijn Franse intellectuelen het zo met elkaar eens dan wanneer ze kunnen afgeven op de Verenigde Staten.

Hoewel ook elders intellectuelen eerder sceptisch staan tegenover de weldaden van de markt, vind je toch nergens zo'n onverholen weerzin als in Frankrijk. En het zou wel eens kunnen zijn dat die afkeer ook weer veel te maken heeft met de wijze waarop Franse intellectuelen worden geselecteerd.

De Amerikaanse libertaire filosoof Robert Nozick bedacht een tot de verbeelding sprekende verklaring. Intellectuelen zijn, argumenteert Nozick, altijd de eersten van de klas. Op examens halen ze steevast de beste resultaten. Daardoor groeien ze op in de overtuiging dat de meest begerenswaardige maatschappelijke posities hen toekomen. En dan blijken ze in het echte leven te worden voorbijgestoken door de kneusjes van de klas – de cijferaaars en de *nerds* die in het bedrijfsleven stappen – of door de gladde jongens die, zonder veel schoolse bagage, handeltjes opzetten en goed geld verdienen. Dat zet onvermijdelijk kwaad bloed.

Het mooie is dat Nozicks verklaring in principe toetsbaar is. Naarmate het academische regime van een land schoolser is en meer gebaseerd op examens,

kan je verwachten dat academici meer afwijzend zullen staan tegenover de markt. Voor Frankrijk lijkt Nozicks stelling alleszins op te gaan. Carrières lopen nog altijd onvermijdelijk via de poorten van de *grandes écoles*, waar het kunnen schrijven van een lange en literair hoogstaande verhandeling de belangrijkste vaardigheid vormt waarop je wordt beoordeeld. In dat licht begrijp je al iets beter de angst van de Franse intellectuele topklaag voor de vrije concurrentie.

Maar het tijd lijkt te keren. Binnenkort sluit de *Ecole Normale d'Administration* zijn deuren. De beroemde hogeschool, waar zes van de laatste negen eerste ministers werden opgeleid en die generaties topambtenaren en managers van overheidsbedrijven afleverde, verhuist van de hoofdstad naar Straatsburg. In termen van symboliek kan dat tellen: Parijs is niet langer de navel van de wereld.

De ENA moet het over een andere boeg gooien, vindt premier Raffarin. Afgestudeerden moeten kunnen concurreren met de rest van de wereld. Daartoe moeten ze voortaan een deel van hun opleiding in het buitenland volgen en zich oriënteren op de internationale vakliteratuur. Ook de andere topinstituten kregen de raad ramen en vensters open te gooien. Het moet gedaan zijn met het Franse intellectuele provincialisme, aldus de eerste minister. Ook de recrutering en selectie moeten helemaal anders.

Misschien wordt het binnenkort wel weer interessant om Franse boeken te lezen. En om met een Franse krant onder de arm over de campus te lopen.

Leren van de gebrekkige

Hans Blokland

Wanneer je heden ten dage denkt aan de moeilijkheden die overwonnen moeten worden bij het opbouwen van een polyarchie, gaan de gedachten al snel uit naar het Afrikaanse continent of naar landen als Rusland, Oekraïne, Afghanistan of Irak. Ook een goed ontwikkeld, sociaal en cultureel homogeen land als Tsjechië, een land dat bovendien op enige democratische ervaring in het verleden kan bogen, laat echter zien hoe lang de weg hier is. Deze Tsjechische weg leert ons bescheiden te zijn in onze pogingen elders een democratie te vestigen.¹

In een polyarchie, de feitelijke verschijningsvorm van het democratische ideaal, is de macht verdeeld over een veelvoud van wederzijds onafhankelijke statelijke en maatschappelijke organisaties.² Voor haar functioneren dienen een betrekkelijk open en sociaal verankerd stratum van politiek actieven te bestaan, alsmede een minimum aan maatschappelijk vertrou-

wen. Zo kunnen de gewenste maatschappelijke organisaties zich slechts ontwikkelen wanneer voldoende, politiek competente burgers de overtuiging hebben dat zij waarden en doelen delen en deze met elkaar kunnen realiseren. En samen met de statelijke machten kunnen deze organisaties eerst een vreedzaam en constructief proces van wederzijdse beheersing

Civil Society van Tsjechië

voortbrengen wanneer bij alle actoren de overtuiging leeft dat de confrontatie van belangen niet alleen winnaars en verliezers oplevert, maar voor alle actoren *grosso modo* tot voordelige resultaten kan leiden. Evenzo ontwikkelt de met democratie verbonden publieke uitwisseling van ideeën zich pas wanneer burgers een minimaal vertrouwen koesteren dat gezagsdragers, beleidsmakers en anderen in hun afwegingen en beslissingen open staan voor de argumenten en de belangen van mogelijke tegenstrevers.

Cultureel kerkhof

Het vertrouwen via de politiek greep op de ontwikkeling van de eigen samenleving te hebben, kon zich in Tsjechië pas laat ontplooiën: na de opdeling van het Habsburgse Rijk in 1918 en het gelijktijdige uitroepen van de Tsjecho-Slowaakse Republiek. Dit vertrouwen werd vervolgens fundamenteel aangetaast door het verraad van het Westen in München, de Duitse bezetting en vervolgens het verraad van hetzelfde Westen in Jalta.³ Mede door deze ervaringen kon de sterk op Moskou georiënteerde Communistische Partij zich in de jaren direct na de oorlog in een relatief grote populariteit verheugen, ook al haalde zij in de diverse vrije verkiezingen die gedurende deze periode gehouden werden, nooit meer dan 38 procent van de stemmen. Na haar frauduleuze machtsovername in 1948 ontwikkelde zich onder Klement Gottwald en Antonín Novotný een stalinistisch, vooral op de Sowjet-Unie gericht systeem, dat in de jaren vijftig en zestig langzaam vastliep in bureaucratie, centralisme en inertie. Vanaf het midden van de jaren zestig groeide evenwel de wil tot hervorming. Na de val van Novotný in januari 1968 probeerden onder meer Josef Smrkovský en Alexander Dubček vorm te geven aan een com-

munisme 'met een menselijk gezicht'. Hoewel de doorgevoerde veranderingen vooral de vrijheid van meningsuiting en vereniging betroffen en nauwelijks de economische en politieke ordening, riep hun poging een ongekennde geestdrift en betrokkenheid in de samenleving op. Deze geestdrift en betrokkenheid onttaarden echter in hun tegendeel door de interventie 'op verzoek' in augustus 1968 van de 'bevriende' Warschaupactlanden, de beschamende, langzame aftocht van de eigen leiders (Dubček bleef aan tot april 1969) en de daaropvolgende jarenlange maatschappelijke zuiveringen. De reactie op deze gebeurtenissen was niet naar 'buiten', maar naar 'binnen' gericht en creëerde een politieke cultuur waarin een democratie zich onmogelijk voorspoedig kan ontwikkelen.

Hans Renner heeft een fraaie analyse gegeven van de politiek-culturele gevolgen van de verstikkende onderdrukking in de jaren zeventig en tachtig.⁴ Deze repressie was aanmerkelijk diepgaander en omvattender dan in de Sovjet-Unie en werd nog steeds uitgeoefend nadat in het laatste land al jaren de dooi had ingezet. De 'normalisering' die in Tsjechië onder Gustav Husák werd doorgevoerd, beroofde dit land voor decennia van een kader dat in staat is een goed functionerende polyarchie te dragen. In de eerste twee jaren na de Praagse Lente verloor de Communistische Partij, zowel door vrijwillige als gedwongen uittreding, 474.000 leden, 28 procent van het totaal. Ruim de helft hiervan was lid geworden vóór de machtsovername in 1948. Velen van deze groep behoorden tot de meest idealistische en bekwame leden. Daarenboven verloren tussen de 250.000 en 300.000 mensen hun baan. Dit lot trof onder meer 40 procent van de leidinggevenden in de bedrijven en 30 procent van de commandanten van leger en politie. Vooral de culturele sector werd grondig gezuiverd. Van de 299 leden van de Tsjechische schrijversbond

– onder wie vooraanstaande auteurs als Ivan Klíma, Bohumil Hrabal, Václav Havel en Milan Kundera – kregen 117 een publicatieverbod. Bij de uitgeverijen verloor 80 procent van de redacteurs hun baan. Hetzelfde overkwam 70 procent van het wetenschappelijk personeel van de musea, 40 procent van het artistiek personeel van de schouwburgen en een kwart van de universitaire hoogleraren. Tweeduizend journalisten, oftewel de helft van de leden van de journalistenbond, werden, vaak letterlijk, het bos ingestuurd. Wat resulteerde was, in de woorden van Heinrich Böll 'een perfect cultureel kerkhof' (Renner 1988: 114-7).

Het optimisme en de maatschappelijke betrokkenheid die de Praagse Lente kenmerkten, maakten volgens Renner na haar onderdrukking plaats voor 'passiviteit, politieke apathie en

nieuwkomers was jonger dan vijftig jaar, ongeveer de helft was zelfs jonger dan vijftig jaar. Opportunisme was in de regel het motief. De betere opleidingen konden alleen gevolgd worden en de hogere maatschappelijke posities konden alleen bereikt worden door partijleden en het lidmaatschap was dus een wijze om de eigen carrière veilig te stellen (Renner 1988: 127). Te denken in dit kader geeft ook de betrekkelijk grootschalige medewerking aan de activiteiten van de geheime politie. In 1989 bleek dat deze over maar liefst 600.000 mensen dossiers had opgebouwd (de grootste besloeg 7500 pagina's). Dit kon slechts gebeuren dankzij de medewerking van talloze informanten. *Wie* precies *welke* informatie over *wie* aan *welke* leden van de geheime politie heeft verschaft, is nog altijd niet volledig opgehelderd.⁵ Omdat

zovelen hierbij betrokken waren, is het enthousiasme voor de creatie van wettelijke mogelijkheden tot openbaarmaking gering. Ook preferert men veelal niet te weten welke mensen uit zijn omgeving klikten. Het is tekenend dat tot 2002 slechts 2900 mensen gebruikmaakten van de sinds 1997 bestaande mogelijkheid in ieder geval het eigen dossier in te zien (*The Prague Post*, 20 maart 2002). Het cynisme en de hypocrisie uitten zich volgens Renner voorts in een voor Tsjecho-Slowakije onge-

rechts Václav Havel

een ongekend geestelijk marasme geworteld in het besef dat de situatie volkomen uitzichtloos was. Er volgde een massale terugtrekking van de burgers in de privé-sfeer' (1988: 123). Onderdeel van deze 'inere Immigration' acht Renner een negatieve houding ten opzichte van alles wat de persoonlijke sfeer overstijgt en het hanteren van een dubbele moraal: een voor de buitenwereld en een voor de eigen kring. Een treffende illustratie van deze immigratie vormt de enorme toeneming in de jaren zeventig en tachtig van het aantal buitenhuisjes ('*chalupy*') en de gelijktijdige ontwikkeling van een cultus rondom het buitenleven, compleet met eigen literatuur, muziek, gerechten en tijdschriften. In Tsjechië steeg dit aantal uitwijkplaatsen van 120.000 in 1969 naar 225.000 in 1981 (Renner 1988: 124). Een uiting van het alomtegenwoordige cynisme vormde de opmerkelijke stijging van het aantal partijleden gedurende de jaren tachtig. Tussen 1971 en 1981 werden 655.000 mensen lid van de Communistische Partij. In 1981 telde zij naar schatting ruim anderhalf miljoen leden, 10 procent van de gehele Tsjechoslowaakse bevolking, kinderen inclusief. Vooral de jongeren traden enthousiast toe: meer dan 90 procent van de

kende 'corruptie, machtsmisbruik, zwarte handel, diefstal van staats eigendommen ... en verharding van de intermenselijke verhoudingen... Er ontstonden hele systemen van smeergelden op vrijwel elk gebied van het dagelijks leven' (1988: 132). Renner noemt de gezondheidszorg, de volkshuisvesting, de detailhandel en het onderwijs. Mede dankzij deze corruptie telde het land in de jaren tachtig enkele tienduizenden miljonnairs, beduidend meer dan vóór de communistische machts-greep in 1948.

Toenemende sociale ongelijkheid

De reeds bestaande grote sociale ongelijkheid is na de omwenteling sterk toegenomen. Debet hieraan is een stevige omarming door achtereenvolgende regeringen van een rigide neoliberaal kapitalisme, een omarming die vanuit het Westen ook krachtig werd gestimuleerd. De eindoverwinnaar van de geschiedenis had weliswaar inmiddels zelf het einde van de ideologie uitgeroepen, maar dat belette hem niet een wereldwijd ideologisch offensief te openen. De West-Europese

sociaal-democratische partijen, met succes in diskrediet (en verwarring) gebracht met onder meer verwijzingen naar de ineengestorte Oost-Europese 'socialistische systemen', keken onderwijl lijdzaam toe. Mede daarom bleven waarschuwingen goeddeels uit dat in iedere beschaafde samenleving de schapen tegen de wolven beschermd worden en dat een vrije markt en een ontwikkelde economie louter kunnen functioneren dankzij alomvattende overheidsinterventies, waaronder de schepping van een uitgebreid en fijnmazig juridisch kader. Zowel in het Westen als in het Oosten werd bijna algemeen aangenomen, schrijft Jan Prybyla, *'that the re-emergence of communism's economic successor system would be a relatively simple and spontaneous affair. After all, capitalism – the only practical alternative to socialist central planning – is what people do when you leave them alone. Let them be (laissez les faire) and they will higgel and bargain in the market, which they themselves, not deliberately, create by their buying and selling... Restructuring ... was seen as primarily dismantling the much corroded institutional remnants of socialist administrative command by freeing prices, opening up domestic trade to foreign competition, and privatising property – the quicker the better (shock therapy).'*⁶

Voor afwegingen en nuances was weinig aandacht in de jaren negentig. Deze eenzijdigheid bracht een grote schade toe aan de Oost-Europese economieën en democratieën – een onnodig

van de vroegere zittende klasse. Dankzij hun geprivilegieerde positie in het oude communistische systeem beschikten vooral zij over het noodzakelijke sociale, economische en culturele kapitaal om van de nieuwe mogelijkheden te kunnen profiteren. De invoering van wat men als het westerse systeem beschouwde, heeft aldus de in decennia opgebouwde sociale onrechtvaardigheid slechts vergroot. Dit verklaart mede de teleurstelling en het cynisme onder de bevolking over de democratie die in de jaren negentig om zich heen greep: het ging vooral de leden van de oude, bevoorrechte kaste aanmerkelijk beter.⁷

Argwaan en cynisme

Onderling vertrouwen en respect zijn, zoals reeds opgemerkt, noodzakelijke voorwaarden voor het functioneren van een polyarchie (en trouwens niet minder van een economie). Alleen wanneer deze voorwaarden zijn vervuld, is een open, constructieve communicatie mogelijk en zullen mensen de onafhankelijke maatschappelijke organisaties opbouwen waarop een polyarchie is gefundeerd. Zijn er geen vertrouwen en respect, dan zullen mensen zich zelden verenigen om gezamenlijke doelen te realiseren en zullen zij een geringe bereidheid vertonen om de wederzijds profijtlijke compromissen te sluiten die onvermijdelijke conflicten beëindigen. Individuen

moeten dus niet uitsluitend tegenstrevers in elkaar zien met wie zij in een *zero-sum-game* verwickeld zijn, maar ook medeburgers met wie zij waarden, doeleinden en verwachtingen delen en met wie zij kunnen samenwerken om deze te verwerkelijken. Dit vertrouwen en respect ontbreken in hoge mate in Tsjechië en andere Oost-Europese landen. Na decennialange onderdrukking vertrouwt men anderhalf decennium na de ommekeer nog altijd vooral *'inner circles'* van vrienden en familie,

'inner circles' waarop men zich gedurende deze jaren terug had getrokken. De politieke en economische ontwikkelingen sinds de omwenteling hebben bovendien het onderlinge vertrouwen en respect eerder aangetast dan vergroot. Het is tekenend dat er nog altijd een zeer uitgebreide tweede of informele economie bestaat waarin diensten en goederen worden uitgewisseld op basis van familiale of vriendschappelijke banden. Ook op private ondernemingen kan men immers nauwelijks rekenen. Gebruikmakend van data van de

midden Václav Klaus

hoog niveau van werkloosheid en bestaansonzekerheid, vermijdbare abrupte ontmantelingen van complete bedrijfstakken en van hiervan afhankelijke lokale gemeenschappen, een vermijdbare toeneming van sociale ongelijkheden in inkomen, vermogen en politieke hulpbronnen, een nodeloze groei van het politieke cynisme en het onderlinge wantrouwen, kortom, een ondermijning van de toch al fragiele *civic society*. Voor de democratie is van belang dat de kansen die het ongeregelde kapitalisme bood, vooral zijn benut door de leden

New Democracies Barometer van de Paul Lazarsfeld Society in Wenen onderzochten William Mishler en Richard Rose in 1994 het vertrouwen dat mensen in negen Oost- en Centraal-Europese landen stelden in vijftien verschillende instituties. Voor elk van deze instituties werd mensen gevraagd op een schaal van een tot zeven hun vertrouwen aan te geven (hoe meer hiervan sprake was, hoe hoger het cijfer). Wantrouwen of op zijn best scepsis zetten de toon. Gemiddeld genomen had men nog het meest fiducia in het leger (4,4) en de kerken (4,1). Het minst vertrouwde men de politieke partijen (2,8), het parlement (3,1) en de vakbonden (3,1).⁸ De Tsjechen staken overigens begin jaren negentig op vrijwel alle gebieden gunstig af ten opzichte van de andere nationaliteiten (na ongeveer 1996 veranderde dit sterk). In zoverre het onderzoeksmateriaal vergelijking toestond, was het vertrouwen in West-Europese landen, hoewel ook aan sterke erosie onderhevig, op alle terreinen beduidend hoger. Opmerkelijk is het geringe vertrouwen dat de inwoners van de vroegere Oostbloklanden hebben in maatschappelijke organisaties die in principe geen onderdeel zijn van de overheid. Mishler en Rose verklaren dit uit de omstandigheid dat zij voor de omwentelingen gedwongen werden hierin vrijwillig te participeren. De betreffende organisaties waren een verlengstuk van de partij, die deze gebruikte om de afhankelijkheid van de burgers aan het systeem te controleren. Vandaag hebben deze burgers hun argwaan en cynisme over maatschappelijke organisaties nog niet achter zich gelaten.

Een onafhankelijk maatschappelijk middenveld dat tegelijkertijd als een buffer en mediair tussen staat en individu optreedt, moet, zo kan men ook van het bovenstaande afleiden, nog grotendeels van de grond komen. Verontwaardiging over maatschappelijke misstanden of corruptie vertaalt zich mede hierom nog maar uiterst moeizaam in effectief protest. Van een open politieke competitie is nauwelijks sprake. Het oude regime werkte de ontwikkeling van een onafhankelijk middenveld bewust tegen, daar de Communistische Partij geacht werd alle werkelijke en rechtmatige behoeften, verlangens en ambities adequaat uit te drukken. Bijgevolg, stelt Martin Potůček, heeft het huidige politieke stelsel een sterk gefragmenteerde en geatomiseerde samenleving geërfd met een groot gebrek aan vertrouwen tussen burgers onderling en tussen overheid en burgers. Dit heeft volgens hem grote gevolgen: *'People are not used to associating or working to protect their interests when they are threatened. Government representatives are not used to negotiating with representatives of interest groups or with the public. Successful contact among these groups is sporadic and incidental, rather than being systematically or legally established. There is the constant risk of inappropriate actions from both sides, stemming from a lack of information or understanding.'*⁹

In deze omstandigheden wordt de houding van de overheid ten opzichte van het maatschappelijk middenveld van bijzonder belang: stimuleren haar vertegenwoordigers zijn ontwikkeling op financiële of institutionele wijze of frustreren zij deze? Helaas is Tsjechië ook hier sinds de omwenteling weinig fortuinlijk geweest. De belangrijkste politicus sinds 1989, de neoliberale econoom Václav Klaus¹⁰, heeft altijd weinig sympathie betoond voor de idee van een *'civil society'*. Naar eigen zeggen is zijn streven primair geweest 'een samenleving van vrije burgers' te creëren. De idee dat burgers en groepen niet alleen voor de eigen belangen opkomen, maar ook voor *'higher values which enrich society'* is, zo stelde hij in een toespraak in 1995, *'not supported by any evidence'* (geciteerd door Potůček

2000: 112). Binnen zijn economische benadering van de democratie is het voldoende op geregelde basis verkiezingen te houden, verkiezingen die burgers in de gelegenheid stellen de zittende regering al dan niet te vervangen. De jarenlange rivaal van Klaus, Václav Havel, heeft op dit terrein radicaal andere ideeën, zoals men ook mocht verwachten van iemand die is voortgekomen uit een burgerrechtenbeweging. Maar ook omdat zijn functie van president (1989 – 2003) grotendeels ceremonieel van aard is geweest, zijn deze alternatieve ideeën nauwelijks vertaald in praktische maatregelen. Daarom, constateert Andrew Green, bestaat er geen toereikend wettelijk kader waarbinnen maatschappelijke organisaties formeel, op geïnstitutionaliseerde wijze, de beleidsmakers hun standpunten en visies kunnen presenteren. Gebeurt het laatste toch, dan is dit op ad hoc basis en grotendeels afhankelijk van informele, persoonlijke relaties. Er bestaat volgens Green een betrekkelijk gesloten proces van beleidsvorming binnen de ministeries waarop buitenstaanders, waaronder ook in hoge mate het parlement, nauwelijks invloed kunnen uitoefenen.¹¹ Samen met het gegeven dat Tsjechen, zoals wij reeds zagen, uiterst wantrouwend staan tegenover maatschappelijke organisaties en deze vooral in verband brengen met fraude en corruptie, verklaart deze onwelwillende houding van de overheid de uiterst zwakke ontwikkeling van het middenveld in de jaren negentig.¹²

Green legt een verband tussen het wijdverbreide politieke cynisme en de afwezigheid van mogelijkheden invloed uit te oefenen op de dagelijkse publieke besluitvorming. Als gevolg van het laatste is er volgens hem een zwakke relatie tussen staat en samenleving, een zwakte die de democratische ontwikkeling ernstig in gevaar kan brengen. Door hem aangehaald opinieonderzoek in de jaren negentig laat zien dat mensen in toenemende mate ontevreden zijn over het bestaande politieke bestel (1999: 223). Tussen 1991 en 1998 daalde het percentage mensen dat meende dat de tegenwoordige omstandigheden beter waren dan ten tijde van het communistische regime van 37 naar 25. Het percentage dat meende dat de omstandigheden vroeger beter waren dan vandaag, steeg van 14 naar 28. In 1998 was nog maar 25 procent van de bevolking de mening toegedaan dat het land er op vooruit was gegaan. De overige 75 procent meende dat het slechter ging (28 procent), zag geen verschil (37 procent) of kon geen oordeel vellen (10 procent). Negatieve houdingen naar de staat, de politiek, de economie en belangenorganisaties hebben geleid tot, wat Green noemt, *'pathologies in modes of political participation'* (1999: 224). Groeiende meerderheden van kiezers menen dat zij geen invloed op de politiek kunnen uitoefenen, dat verkiezingen betekenisloos zijn en dat er wat het laatste betreft geen grote verschillen zijn tussen het oude en het nieuwe regime.¹³ Om toch invloed uit te oefenen, gaat men meer en meer zien in *'confrontational modes of political participation'*, zoals demonstraties, stakingen en boycots (1999: 224). Extremistische politieke groeperingen als de ultrarechtse Republikeinen kunnen zich evenzo in een betrekkelijk grote populariteit verheugen, meer dan in andere Oost-Europese landen het geval is.

Maatschappelijk cynisme uit zich op vele wijzen. Een wellicht onverwachte uiting is het wegverkeer. Uit statistische analyses blijkt dat in Tsjechië de meeste verkeersdoden van Europa per gereden kilometer vallen: 37 doden per miljard kilometer (in Griekenland, tweede op de lijst, zijn dat er 28). Volgens Josef Mikulík van het Transport Onderzoeks Centrum in Brno zijn verkeersongevallen zelden toeval: *'They are a symptom of*

social illness, een spiegel van het gedrag in de rest van de samenleving (*The Prague Post*, 4 april 2002). In zijn opvatting is het Tsjechische roekeloze rijgedrag een uiting van een onvolwassen postcommunistische mentaliteit waarin burgers na jarenlange onderdrukking weinig respect voor de wet hebben, alsmede voor de politie die deze wet moet handhaven. Tsjechen moeten volgens hem nog altijd leren 'to accept the law as a tool that protects citizens, not as a penalty restricting personal freedom'. Het competitieve tegenwoordige kapitalisme heeft weinig aan dit leerproces bijgedragen. De algemene idee is, stelt Mikulík, dat wanneer men hierin wil slagen, bijkans alle middelen gepermitteerd zijn.¹⁴

Gevoel van onmacht

Institutionele politieke veranderingen garanderen dus gezins de ontwikkeling van de deugden, de onafhankelijke maatschappelijke organisaties en de open processen van publieke besluitvorming en wederzijdse beheersing die zijn verbonden met een *civil society* en een polyarchie. Het laatste kan ondanks de relatief gunstige omstandigheden nog decennia in beslag nemen. Men zou, ter afsluiting, een parallel kunnen trekken tussen de 'innerlijke immigratie' die het Tsjechië sinds de jaren zeventig kenmerkt en de wijze waarop burgers in de westerse democratieën zich in de laatste decennia uit het publieke leven hebben teruggetrokken. In beide gevallen spruit deze immigratie in hoge mate voort uit een gevoel van politieke onmacht: men meent geen invloed meer te kunnen uitoefenen op de wijze waarop de eigen samenleving zich ontwikkelt en trekt dus zijn handen ervan af. In het geval van Tsjechië kwam het gevoel van onmacht oorspronkelijk voort uit de aanwezigheid van een alomtegenwoordige communistische partij en een gecentraliseerde, bureaucratische staat die moest opereren binnen de strakke kaders die een buitenlandse mogendheid had vastgesteld (uiteraard vormt de terreur een aparte dimensie). Vandaag en in zijn algemeenheid ligt de oorzaak in processen van modernisering waarbij steeds meer sferen van het leven onontkoombaar worden beheerst door de functionele rationaliteit van markt en bureaucratie. Het effect is in alle gevallen hetzelfde: een gevoel van malaise en een terugtrekking in on- of anti-sociale activiteiten.¹⁵

Dr. Hans Blokland is filosoof en politicoloog. Hij woont in Rotterdam.

Noten

1. In dit artikel heb ik mede gebruik gemaakt van materiaal uit mijn *Pluralisme, Democratie Et Politieke Kennis* (Assen : Van Gorcum, 2005).
2. R.A. Dahl - *Polyarchy : Participation and Opposition*. - New Haven (etc.) : Yale University Press, 1971
3. Op de Conferentie van München in september 1938 werd Tsjecho-Slowakije gedwongen Sudetenland aan Duitsland over te dragen. Een reactie bleef uit toen Duitsland tegen de afspraken in, in 1939 de onafhankelijkheid van Tsjechië beëindigde. Op de Conferentie van Jalta in februari 1945 kwamen de Geallieerden impliciet overeen dat Tsjecho-Slowakije binnen de Russische invloedssfeer viel.
4. H. Renner - *Tsjecho-Slowakije van 1945 : van Beneš tot Jakeš*. - Amsterdam : Uitgeverij Jan Mets, 1988

5. Een particulier, de voormalige dissident Petr Cibulka, publiceerde in 1992 de (schuil)namen van 200.000 Tsjechen en Slowaken die bij de geheime politie (StB) bekend stonden als potentiële informanten. Zijn lijst is ook op het internet te raadplegen: www.cibulka.com. In 1993 publiceerde het Ministerie van Binnenlandse Zaken een vergelijkbare lijst van 75.000 informanten. In het laatste geval ging het louter om Tsjechen en om mensen die doelbewust en daadwerkelijk met de StB hadden meegewerkt. Beide lijsten zijn onderwerp van discussie.
6. J.S. Prybyla - Economics of transition : a review article. - In: *Europe-Asia Studies* 50 (1998) 2 p. 351; cf. Adam Przeworski - The neoliberal fallacy. - In: L. Diamond en M.F. Plattner (eds) - *Capitalism, Socialism, and Democracy Revisited*. - Baltimore (etc.) : The Johns Hopkins University Press, 1993. - p. 39-54
7. Cf. J. Eatwell, M. Ellman, M. Nuti en J. Shapiro - *Transformation and Integration : Shaping the Future of Central and Eastern Europe*. - Londen : Institute for Public Policy Research, 1995. - p.922
8. W. Mishler en R. Rose - Trust, distrust and skepticism : popular evaluations of civil and political institutions in post-communist societies. - In: *The Journal of Politics* 59 (1997) 2, p. 422-5
9. M. Potůček - The uneasy birth of Czech civil society. - In: *Voluntas : International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 11 (2000) 2 p. 111
10. Klaus was onder meer gedurende de jaren 1992-7 premier, vervolgens, na een corruptieschandaal, parlementsvoorzitter en is sinds 2003 president.
11. A.T. Green - Nonprofits and democratic development : lessons from the Czech Republic. - In: *Voluntas : International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 10 (1999) 3, p. 217-36
12. Het aantal onafhankelijke non-profit organisaties groeide weliswaar sterk in deze periode, maar de cijfers zijn volgens Potůček zeer geflatteerd: het gaat vooral om sportclubs en andere vrijetijdverenigingen. Vergelijkt men de beschikbare, tentatieve cijfers met die van andere westerse landen dan lijkt het maatschappelijk middenveld in Tsjechië sterk onderontwikkeld (2000: 114; cf. Green 1999: 227).
13. De opkomstpercentages bij verkiezingen vertonen dan ook een voortdurende neergang. Voor de parlementsverkiezingen daalde dit percentage van 96,3 in 1990 naar 57,9 in 2002. Voor de gemeentelijke verkiezingen daalde het percentage in dezelfde periode van 74,8 naar 43,4. De nauwelijks geheroriënteerde Communistische Partij van Bohemen en Moravië behaalde bij de parlementsverkiezingen van 2002 18,5 procent van de stemmen en werd hiermee, tot schrik van het nieuwe establishment, de derde partij van het land (na de sociaal-democraten en de 'Burgerlijke Democraten'). In Iedental (113.000) is zij de grootste partij. De in opiniepeilingen meest genoemde reden voor het niet uitbrengen van zijn stem, is 'weezin' tegen de politiek en de politici.
14. Een van deze middelen is omkoping. Ase Grodeland, Tatyana Koshechkina, William Miller illustreren de tolerante houding ten opzichte van corruptie in hun *Foolish to Give and Yet More Foolish Not to Take' : In-Depth Interviews with Post-Communist Citizens on Their Everyday Use of Bribes and Contacts* (1998). Over corruptie en machtsmisbruik wordt inmiddels wel meer in de media gerapporteerd. Mede onder druk van de Europese Unie verricht de Tsjechische overheid tevens meer inspanningen om haar te bestrijden.
15. Cf. H. Blokland - *De Modernisering en haar Politieke Gevolgen*. - Amsterdam : Boom, 2001

Arbeid, onderwijs en sociale ongelijkheid in de 21ste eeuw

Jacques van Hoof & Wim van Noort (red.)

Amsterdam : Boom, 2004. - 120 p.
- ISBN 90 8506 063 X, €17,50

De inkomensongelijkheid is de laatste drie decennia sterk gestegen, maar volgens hoogleraar arbeidsverhoudingen Paul de Beer weten we eigenlijk niet hoe dat komt. De toegenomen inkomensverschillen zijn niet te verklaren door technologische ontwikkelingen, of door verschillen tussen hoog en laag opgeleiden, of door verschillen tussen jong en oud. Als mogelijke verklaring oppert De Beer een verandering in de beloningsstructuur: beloningsverhoudingen worden steeds sterker bepaald door relatieve in plaats van absolute prestaties. Oftewel: 'Alles voor de winnaar!'. Een andere verandering in de afgelopen dertig jaar is de transitie van jongeren van opleiding naar arbeidsmarkt. Vond deze transitie bij vorige generaties zonder veel omwegen plaats, bij de huidige generatie is er sprake van een 'yoyoïsering van de jeugdige levensloop': de transitie van jong-zijn naar volwassenheid gaat in golfbewegingen en langs vele verschillende omwegen, aldus hoogleraar jeugdstudies Manuela du Bois-Reymond. Uit onderzoek van Jaap Dronkers blijkt dat wat betreft de positie van migranten op de arbeidsmarkt een aantal verschillen is waar te nemen tussen de eerste en tweede generatie. Migranten uit de voormalige koloniën hadden in de eerste generatie een voorsprong op andere migranten, maar die is in de tweede generatie verdwenen. Aan de andere kant hebben alle tweede-generatiemigrantengeneraties een voorsprong op de eerste generatie, omdat ze beter geassimileerd zijn. De nadelige effecten van de verzorgingsstaat, waardoor migranten minder snel gedwongen worden de arbeidsmarkt op te gaan, heeft invloed op beide generaties. Aldus een paar van de essays in de bundel *Arbeid, onderwijs en sociale ongelijkheid in de 21ste eeuw*, het product van een gelijknamig symposium dat werd gehouden bij het afscheid van Jacques van Hoof als hoogleraar sociologie te Leiden. In de slot-beschouwing koppelen Van Hoof en Wim van Noort bovengenoemde veranderingen aan de overgang van een fordistisch naar een postfordistisch arbeidsbestel.

Gevaarlijk veilig

Terreurbestrijding in de democratie
Herman van Gunsteren

Amsterdam : Van Gennep, 2004.
- 127 p. - ISBN 90 5515 533 0,
€14,95

De Verenigde Staten zijn door de *Homeland Security Act*, de ontkenning van de mensenrechten van 'vijandige strijders', en de veraging van de scheiding tussen kerk en staat nauwelijks meer een vrije liberaal-democratische samenleving te noemen, maar ook in Nederland zijn tendensen in deze richting waarneembaar. Aan het begin van dit jaar is de identificatieplicht ingegaan en op het moment van schrijven zijn er kabinetsvoorstellen gedaan voor de mogelijkheid tot het opleggen van straatverboden en meldingsplicht voor mensen die niet officieel onder verdenking staan, en voor beroepsverboden voor mensen die aanzetten tot haat. We kunnen in het midden laten of deze maatregelen al dan niet nodig zijn, om toch vast te stellen dat de nadruk de laatste tijd is verschoven van 'vrijheid' naar 'veiligheid'. Emeritus hoogleraar politicologie Herman van Gunsteren pleit ervoor dat de bevolking en vooral de gezagsdragers ook oog krijgen voor het gevaar van tirannie dat hierin besloten ligt. Door zich eenzijdig te richten op de bestrijding van terreur, kan men de ongewenste gevolgen van het eigen handelen al snel uit het oog verliezen. Politici zien dit te weinig, aldus Van Gunsteren, en daarvan geeft hij in *Gevaarlijk veilig* diverse voorbeelden. Het is een relevant maar ook merkwaardig boekje geworden. Het is meer een opsomming van feiten dan een analyse, is snel en slordig geschreven, en de auteur valt vaak in herhaling. In een hoofdstukje met interviews laat Van Gunsteren een aantal experts aan het woord, zoals Tjibbe Joustra en Uri Rosenthal. Maar waarom ook ineens een interview met Van Gunsterens eigen vrouw, de actrice Cox Habbema, over haar DDR-tijd? Hoe dan ook, volgens Van Gunsteren is het oppassen geblazen: 'de vrije samenleving kan niet verdedigd worden door op te houden vrij te zijn.'

Tijd van onbehagen

Filosofische essays over een cultuur op drift

Ad Verbrugge

Amsterdam : SUN, 2004. - 285 p.
- ISBN 90 5875 129 5, €19,90

Filosofische vragen zijn vaak snackbarvragen verpakt in diepzinnig jargon, wat ze overigens niet minder relevant maakt. Een belangrijke cultuurfilosofische vraag is te herformuleren als: 'waar gaat het toch helemaal heen met de moderne maatschappij?' Dan begint het werk van de cultuurfilosoof, want die moet de vele dimensies van deze problematiek blootleggen, en niet volstaan met snackbarantwoorden. Bij cultuurfilosoof Ad Verbrugge is dit niet gelukt. Zijn analyse is simpel: het gaat de verkeerde kant op met onze samenleving, en dat komt door de individualisering en het cultuurverlies in de Westerse wereld. Dit is een nogal boude bewering in een tijd van religieuze revival, een wanhopige zoektocht naar 'culturele identiteit', en een academische wereld waarin cultuurdeterminisme de norm is; maar goed, ieder z'n eigen oogkleppen. Erger is dat Verbrugge een begrip als 'individualisme' niet concretiseert, maar verwacht met onder meer 'consumentisme', 'egoïsme', 'neoliberalisme' en 'solipsisme'. Hiermee probeert hij het onheil van de moderne samenleving te verklaren: van de 'illusie' van de multiculturele samenleving tot het 'dogmatische leerstelsel' van de mensenrechten; van 'de evangelisten van de Verlichting' tot het moslimfundamentalisme; en van zinloos geweld tot de entertainmentindustrie. Het is altijd aandoenlijk om cultuurcritici te horen spreken over Grote Kwaden zoals gangsta-rap, death-metal, sadomasochisme en *Beavis and Butthead*. Ze zijn niet helemaal wereldvreemd! Maar goed, wat wil Verbrugge nu eigenlijk? In het voorlaatste essay komt Het Hoge Woord eruit: hij wil de 'heilige bezieling' terug. We moeten God weer tot leven wekken. We moeten de heiligverklaring van het individu weer vervangen door de bovenindividuele heiligheid van de zedelijke gemeenschap. 'Want weet je, de mense denke vandaag de dag alleen nog maar hun eige!' 'Dat was het?' 'En doe ook nog maar een broodje bal!'

René Gabriëls is verbonden aan de Faculteit der Cultuurwetenschappen van de Universiteit Maastricht

Genetica van laboratorium naar samenleving

De ongekende praktijk van voorspellende genetische testen
Gerard de Vries en Klasien Horstman (red.)

Amsterdam : Aksant, 2004. - 210 p. - ISBN 90 5260 159 3, €18,50

Zal in de toekomst bij een uitnodiging voor een etentje niet meer alleen gevraagd worden of de gast vegetariër is, maar ook wat zijn DNA-profiel is, zodat de gastheer er bij het voorbereiden van de maaltijd rekening mee kan houden? Sinds op 26 juni 2000 bekend werd dat men nagenoeg de hele sequentie van het menselijk genoom ontcijferd heeft, is dit geen absurde vraag meer. De alsmar groeiende kennis op het terrein van de genetica zal grote gevolgen hebben voor de samenleving. In deze interessante bundel worden diverse praktijken (o.a. prenatale diagnostiek en de selectie van werknemers) geanalyseerd waar kennis over het menselijk genoom een rol speelt. Op grond van de diverse analyses worden constructieve voorstellen gedaan voor de manier waarop het beste met genetische technieken kan worden omgegaan.

Overleven in de stad

Inleiding tot sociale kwaliteit en urban education

Ton Notten

Antwerpen ; Apeldoorn : Garant, 2004. - 195 p. - ISBN 90 441 1659 2, 19,00

Zowel in de wetenschap als de praktijk is het werkveld sterk verkaveld. Wetenschappers koesteren hun disciplinair stokpaardje en professionals harken hun goed afgebakend tuintje aan. Door deze verkoking van theorie en praktijk kunnen de problemen in grote steden niet effectief worden aangepakt, aldus Ton Notten. Met het oog op een interdisciplinaire en integrale aanpak van de grootstedelijke problematiek introduceert hij in zijn boek de uit de Verenigde Staten afkomstige 'urban education'. Hierbij gaat het om 'een studiegebied dat verwijst naar het opgroeien in de stad in de breedste zin van het woord: opvoeding, onderwijs, vrije tijd, het lokale jeugdbeleid, en naar alles wat de stad van beleidsmakers, onderzoekers, professionals en hun opleidingen vraagt'. Aan de hand van wetenschappelijk onderzoek en tal van voorbeelden uit de praktijk geeft Notten nader invulling aan de 'urban education'.

Groot en klein verzet

Temporele ordening in Nederland
Peter Sep en Marga Verheije (red.)
Amsterdam : De Balie, 2004. - 126 p. - ISBN 9 789066 17308 8, €14,50

Veel mensen zijn gehaast en hebben het druk of, erger nog, hebben een *burn-out* omdat ze zorg, werk en vrije tijd niet goed weten te combineren. Toch zijn beleidsmakers meer bezig met de ruimtelijke ordening dan met de temporele orde, het inrichten van de tijd. De reden hiervoor is dat het laatste gezien wordt als een individuele aangelegenheid, terwijl het ordenen van verkeersstromen of de herinrichting van het landschap als een collectieve aangelegenheid wordt beschouwd. In deze boeiende bundel wordt uitdrukking gegeven aan het kleine en grote verzet tegen de gehaaste samenleving. De problematiek die zij aansnijden, zal niet snel door de tijd worden ingehaald.

Did water kill the cows?

The distribution and democratisation of risk, responsibility and liability in a dutch agricultural controversy on water pollution and cattle sickness
Ruth M. Mourik
Maastricht : Pallas Publications, 2004. - 257 p. - ISBN 90 8555 0017, €22,90

Het hart van dit boek is een analyse van twee controversen over de gevolgen van vervuuld oppervlaktewater voor de gezondheid van melkvee. Veehouders raakten na 1975 in toenemende mate verwickeld in een strijd met de overheid over de vraag of hun koeien daadwerkelijk ziek waren geworden door het drinken van het vervuilde water. Om deze strijd te beslechten werden wetenschappers ingeschakeld, die echter een causaal verband tussen het vervuilde water en de ziekte van de koeien bevestigen noch uitsluiten konden. Dankzij een nauwgezette analyse van beide controversen toont Ruth Mourik hoe moeilijk het is voor rechtbanken

om in een technologische cultuur verantwoordelijkheden en aansprakelijkheden vast te stellen wanneer wetenschappers niet in staat zijn om zekerheid te bieden over de risico's die verbonden zijn met bepaalde technologieën.

Ons fatsoen als Natie

Victor de Stuers, 1843-1916
Jos Perry
Amsterdam : SUN, 2004. - 351 p. - ISBN 90 5875 211 9, €29,90

In 1873 verscheen in *De Gids* het roemruchte schotschrift 'Holland op zijn smalst' van Victor de Stuers (1843-1916). Daarin kritiseerde hij de Nederlandse regering, de hele natie, omdat ze nauwelijks iets gelegen lieten aan de 'monumenten van geschiedenis en kunst'. De Stuers' schotschrift markeerde een omslag, want nadien werd het cultureel erfgoed een serieus object van beleid. Als hoofd van de afdeling Kunst en Wetenschappen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken kon hij tussen 1875 en 1901 veel doen aan het behoud en de restauratie van monumenten. Jos Perry schreef een prachtige biografie over De Stuers, die als geen ander het cultureel nationalisme op een eigenzinnige manier belichaamde.

Goeie burens houden zich op d'r eigen

Buurt, gemeenschap en sociale relaties in de stad
Talja Blokland
Den Haag : Gradus Hendriks-stichting, 2005. - 233 p. - ISBN 90 72846 21 4, €22,00

Talja Blokland baarde enkele jaren geleden opzien met haar proefschrift 'Wat stadsbewoners bindt'. Daarin kritiseerde zij terecht allerlei vooronderstellingen die ten grondslag liggen aan het beleid dat voor het oplossen van de grootstedelijke problematiek is ontwikkeld. Aangezien die vooronderstellingen nog steeds niet de wereld uit zijn, is het goed dat ze haar proefschrift in een sterk herziene versie op de markt heeft gebracht. Op grond van een onderzoek naar het leven in de Rotterdamse buurt Hillesluis is zij nagegaan welke betekenis de buurt voor de bewoners heeft. Daarbij ontmaskert ze enkele nostalgische ideeën over het gemeenschapsleven in een buurt. De meeste politici die bezig zijn met problemen in de grote stad, zouden na lezing van dit boek hun beleid moeten bijstellen.

ICT

Esther van der Meer

Op 15 december jl. organiseerden de NSV en de NVMC een netwerkbijeenkomst met als onderwerp ICT en Samenleving. Nieuwe informatietechnologie beïnvloedt de manier waarop een samenleving werkt, communiceert en consumeert. De bestudering van de invloed van technologie heeft een lange traditie in de sociale wetenschappen. Tijdens de bijeenkomst werden vragen rond de opkomst van ICT beantwoord in het licht van de klassieke hoofdproblemen van de sociologie: rationalisering, sociale cohesie, sociale ongelijkheid en identiteit. De vraag op deze middag was wat ICT met deze vier problemen doet en welk effect ICT op politieke participatie heeft. Jos de Haan (SCP), Stef Aupers (EUR), Jan van Dijk (TU Twente), Jan Steyaert (Fontys Hogescholen) en Arthur Edwards (EUR) gingen met de materie aan de slag.

In hoeverre leidt technologie tot een andere samenleving? De voornaamste discussie gaat over de digitale kloof tussen de *have's* en de *have nots*. Is het een probleem dat een groep geen toegang tot de informatiesamenleving heeft? Er lijkt nog geen probleem te zijn, maar zich steeds meer ontwikkelende technologieën zullen druk zetten op de *have nots*. Een goed dagelijks voorbeeld hiervoor is het sluiten van loketten. Bij de toegang tot de informatiesamenleving gaat het niet zozeer om het bezit van een computer, maar om de vaardigheden van het individu en het soort gebruik. De combinatie van kennis, informatie en intellect wordt steeds meer een bron van competitief vermogen. Ook sociale netwerken worden als bron van informatie steeds belangrijker. Het SCP voorspelde eerder dat de toegang tot de informatiesamenleving een verspreidingsproces zou volgen.

Voorafgaande aan de ICT-ontwikkelingen is de maatschappij veranderd in een informatiesamenleving. Informatie is hierdoor een primair goed geworden en noodzakelijk voor 'overleving'. Het is een bron van noodzakelijke vaardigheden en leidt tot een toenemende inkomensongelijkheid. De ongelijkheid betreft volgens Van Dijk macht en participatie en de ongelijkheid vindt plaats tussen groepen: man-vrouw, jong-oud, werknemer-werkgever. De ongelijkheid is vooral op de arbeidsmarkt en in de economie op te merken. Ook is er een *gender gap*: het gebruik tussen mannen en vrouwen verschilt. Om de digitale kloof te overbruggen, is het noodzakelijk om het probleem niet structureel te laten worden.

Jan Steyaert liet een foto zien van een man die de twijfelachtige eer had het 'langst liggende lijk' (2,5 jaar) te zijn. Een goed voorbeeld van een gebrek aan sociale cohesie en van een netwerk. De westerse samenleving vindt sociale cohesie belangrijk, mede vanwege de positieve invloed op gezondheid, veiligheidsgevoel en op sociale steun. In Nederland is de sociale cohesie dalende als gevolg van gezinsverdunding, veran-

derde tijdsbesteding (tv kijken) en toegenomen mobiliteit door auto-tenaam. Mobiliteit geeft de vrijheid om zelf een sociaal netwerk te kiezen en hierdoor is het niet verwonderlijk dat je burens niet meer kent. De relatie tussen (oude) technologie en cohesie wordt goed gekenschetst door onderzoek dat aantoonde 'Hoe meer verkeer in je straat, des te minder ken je de burens van de overkant'. Technologie kan zo afbreuk doen aan sociale netwerken.

Het internet kan het eenzaamheidsgevoel verminderen door contacten op het net, maar tegelijkertijd kan hierdoor het veiligheidsgevoel op straat verminderen. ICT verarmt enerzijds je

Inleider Jan van Dijk

en Samenleving

sociale netwerk, omdat je praat met je mobiel en niet met de treinreiziger die tegenover je zit. Anderzijds geeft het je veel mogelijkheden tot verbreding en onderhouden van je netwerk. De relatie tussen internet en eenzaamheid is eveneens als *the rich are getting richer...* Gebruikers met sociale vaardigheden zullen door middel van het internet meer sociale contacten opdoen. Opgemerkt wordt dat veel mensen die je digitaal kent, je ook 'fysiek' tegenkomt.

Verandert politieke participatie onder invloed van ICT? ICT kan politieke vernieuwing ondersteunen. Internet biedt (kleine) partijen een platform, geeft nieuwe marketingstrategieën en uitbreidingsmogelijkheden voor de mobilisatiecapaciteit en sites van politieke partijen zijn succesvol in het bereiken van jongeren. Er is een beperkte, maar toenemende interactiviteit tussen politiek en burgers via ICT.

Het publieke debat op internet wordt gestimuleerd met de opkomst van alternatieve mediaorganisaties in het virtuele domein. Toch worden de websites van de gevestigde mediaorganisaties het meest bezocht, en in discussiefora zoeken met name gelijkgestemden elkaar op. Er is dus meer sprake van expressiefora.

NVMC dissertatieprijs

Tijdens de bijeenkomst werd de NVMC dissertatieprijs uitgereikt. Deze prijs is door de NVMC toegekend aan de beste dissertatie die in de periode september 2000 - september 2003 op het gebied van de maatschappij- en cultuurwetenschappen is verschenen aan een Nederlandse universiteit. De jury, bestaande uit de hoogleraren Burgers (sociologie, EUR), Lieshout (politicologie, R.U.N.) en Trouwborst (antropologie, R.U.N.), koos uit negentien ingezonden dissertaties het proefschrift van dr. Inge Sieben, getiteld *Sibling Similarities and Social Stratification*. Haar studie blinkt volgens de jury uit door het vernieuwende karakter binnen een specifiek en belangwekkend wetenschappelijk paradigma, de gestructureerde opzet die tot uiting komt in de formulering van specifieke hypothesen die nauwgezet getoetst worden en de hoge mate van toegankelijkheid door de wijze waarop de bevindingen worden gepresenteerd. De prijs bestaat uit een oorkonde en een geldbedrag van duizend euro. Inge Sieben promoveerde in 2001 aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Vanaf mei 2001 is zij werkzaam bij het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA). Een eervolle vermelding was er voor het proefschrift van dr. Anna van der Vleuten, getiteld *Dure vrouwen, dwarse staten*.

Esther van der Meer is redactielid van FACTA.

Inge Sieben met haar prijs
Foto's: Carla Schoo

NSV

Het secretariaat van de NSV is per 1 januari 2005 veranderd in:
Nederlandse Sociologische Vereniging
Thomas van Aquinostraat 4
Postbus 9104
6500 HE Nijmegen
e-mail: secretariaat@nsv-sociologie.nl

Sectie Praktijkpolitologie NKWP

Secretariaat: Marloes Krom, e-mail: marloeskrom@hotmail.com

Werkbezoek NCDO

Maandag 28 februari 2005, vanaf 16.00 uur, lezing vanaf 17.00 uur
Zie pag. 15. Kosten: gratis. Aanmelden: marloeskrom@hotmail.com

Marktdag Sociologie 2005 Call for papers

Op 2 juni 2005 organiseren de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV) en de Vlaamse Vereniging voor Sociologie (VVS) voor de vijfde keer de Marktdag Sociologie. Op één dag komt een grote diversiteit aan onderzoeksgebieden binnen de sociologie aan bod. Voor deze editie van de marktdag is Brussel de gaststad, meer bepaald de campus Etterbeek van de Vrije Universiteit Brussel.

Website: <http://www.vub.ac.be/marktdag/index.php>

Het programma bestaat uit paperpresentaties in afzonderlijke thematische sessies. Het doel is daarbij zoveel mogelijk deelnemers de gelegenheid te geven hun werk te presenteren aan een brede groep van vakgenoten. Door de compacte opzet van het dagprogramma (vier episodes van parallelle papersessies, van 9u30-17u00) kunnen ongeveer 160 presentaties worden gegeven. Na de papersessies volgt een plenaire sessie met een lezing van Prof. Jaap Dronkers (European University Institute) over '*Immigratiepatronen, sociale zekerheidsregimes en verschillen in arbeidsmarktsucces van migranten*'. De dag wordt afgesloten met een receptie.

Elke sessie in het programma staat onder regie van een coördinator. Deze coördinator selecteert de papervoorstellen in samenspraak met de organisatiecommissie op basis van kwaliteit en coherentie. De sessiecoördinator zal de sessie op de dag zelf als voorzitter in goede banen leiden. Het eerste sessieblok duurt een uur en 15 minuten, de volgende sessies anderhalf uur. Elke sessie bestaat uit drie of vier presentaties.

Papervoorstellen (max. 300 woorden) kunnen worden ingediend bij de programmacommissie via het formulier op de website. U kunt bij uw voorstel ook de sessie(s) van uw voorkeur aangeven.

Website: http://www.vub.ac.be/marktdag/modules.php?name=Submit_News

Sluitingsdatum voor het indienen van papervoorstellen: 1 maart 2005.

Iedere betrokkene bij de NSV-VVS Marktdag (sprekers, sessie-coördinatoren, referenten, overige belangstellenden) dient zich in te schrijven voor deelname aan de Marktdag en het inschrijfgeld te hebben betaald.

De organisatiecommissie van de Marktdag 2005 bestaat uit: Kurt De Wit (VVS, KULeuven), Ignace Glorieux (VVS, VUB), Maarten Moens (VVS, VUB), Sven Sanctobin (VUB), Frank Stevens (VVS, VUB), Jessie Vandeweyer (VVS, VUB), Jeroen Winkels (NSV, ITS Nijmegen).

Met vragen of opmerkingen over de Marktdag Sociologie 2005 kunt u terecht bij:

Sven Sanctobin, Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Pleinlaan 2, Lokaal 2B102, 1050 Brussel, tel. 02 629 39 93, e-mail: sven.sanctobin@vub.ac.be

SESSIES Marktdag Sociologie 2005

Overzicht van sessies en coördinatoren. De meest recente informatie is te vinden op de site van de marktdag: <http://www.vub.ac.be/marktdag/modules.php?name=Topics>.

Arbeid en gender - Mieke Van Haegendoren, e-mail: mieke.vanhaegendoren@luc.ac.be

Arbeid en organisatie - Axel Marx, e-mail:

Axel.Marx@soc.kuleuven.ac.be en Seth Maenen, e-mail: Seth.Maenen@soc.kuleuven.ac.be

Arbeidsverhoudingen - Jacques Vilrocx, e-mail:

Jacques.Vilrocx@vub.ac.be

Armoede en sociale uitsluiting

Vreemdelingenbeleid - Peter Mascini, e-mail:

p.mascini1@minjus.nl

Buurten, steden en gemeenschappen - Beate Völker,

e-mail: b.volker@fss.uu.nl

Criminaliteit en onveiligheid - Mark Elchardus, e-mail:

mark.elchardus@vub.ac.be

Diversiteitsbeleid en diversiteit in de maatschappij - Alison

E. Woodward, e-mail: aewoodwa@vub.ac.be

Elite-onderzoek - Don Weenink, e-mail: D.Weenink@law.uu.nl

Eten en drinken - Inge Mesdag, e-mail:

inge.mestdag@vub.ac.be

Familiesociologie - Dimitri Mortelmans, e-mail: dimi.tri.mortelmans@ua.ac.be en Mathijs Kalmijn, e-mail: M.Kalmijn@uvt.nl
Gender - Marjan Van Aerschoot, e-mail: marjan.vanaerschoot@luc.ac.be
Gezondheid - Piet Bracke, e-mail: Piet.Bracke@UGent.be
Globalisering en Europeanisering - Nico Wilterdink, e-mail: N.A.Wilterdink@uva.nl
ICT - Jos De Haan, e-mail: jd@scp.nl
Jongeren - Aat Liefbroer, e-mail: Liefbroer@nidi.nl
Kwalitatieve methoden - Kurt De Wit, e-mail: Kurt.DeWit@soc.kuleuven.ac.be
Kwantitatieve methoden - Koen Pelleriaux, e-mail: koen.pelleriaux@ua.ac.be
Leren, binnen en buiten het onderwijssysteem - Dimo Kavadias, e-mail: dimokritos.kavadias@vub.ac.be
Levensbeschouwing - Ton Bernts, e-mail: t.bernts@kaski.ru.nl
Media - Giseline Kuipers, e-mail: kuipers@fhk.eur.nl
Multiculturele samenleving - Erik Snel, e-mail: snel@fsw.eur.nl
Netwerken - Filip Agneessens, e-mail: filip.agneessens@UGent.be
Culturele veranderingen - Dick Houtman, e-mail: houtman@fsw.eur.nl
Onderwijs en ongelijkheid - Mieke Van Houtte, e-mail: Mieke.Vanhoutte@UGent.be
Politieke sociologie - Anton Derks, e-mail: anton.derks@vub.ac.be

Seksualiteit - John Vincke, e-mail: John.Vincke@UGent.be
Senioren en vergrijzing - Thérèse Jacobs, e-mail: therese.jacobs@ua.ac.be
Sociaal beleid in de welvaartstaat - Lieve De Lathouwer, e-mail: Lieve.Delathouwer@uvsia.ac.be
Sociaal kapitaal en vrijwilligerswerk - René H.F.P. Bekkers, e-mail: R.H.F.P.Bekkers@fss.uu.nl
Sociologische theorieën - Stef Adriaenssens, e-mail: stef.adriaenssens@kubruessel.ac.be
Sport, organisaties en sociaal kapitaal - Ruud Stokvis, e-mail: r.stokvis@uva.nl en Agnes Elling, e-mail: A.H.F.Elling@uvt.nl
Stratificatie - Ronan Van Rossem, e-mail: Ronan.VanRossem@UGent.be
Tijdsbesteding en tijdsordering - Suzana Koelet, e-mail: skoelet@vub.ac.be
Transitie van onderwijs naar arbeidsmarkt - Maarten Wolbers, e-mail: M.Wolbers@ROA.unimaas.nl
Vrije tijd en cultuur - Rudi Laermans, e-mail: Rudi.Laermans@soc.kuleuven.ac.be
Sociologie van de gezondheidszorg - Rita Schepers, e-mail: Rita.Schepers@soc.kuleuven.ac.be
Diversiteitsbeleid: personen met een handicap - Jan Verbelen, e-mail: Jan.Verbelen@vlafo.be
Plenaire sessie: Immigratiepatronen, sociale zekerheidsregimes en verschillen in arbeidsmarktsucces van migranten: Een vergelijking van 23 Europese en Amerikaanse landen - Jaap Dronkers, e-mail: jaap.dronkers@iue.it

Benoemingen

RUN - *Dr. J.W. (Jeroen) Winkels* is per 1-9-2005 benoemd tot lid en vice-voorzitter van het College van Bestuur van de Radboud Universiteit Nijmegen. Hij is momenteel directeur van het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen (ITS). *Dr. D.H.J. (Daniël) Wigboldus*, hoogleraar bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen van de met als leeropdracht Sociale Psychologie.

UL - *Prof.dr. Henk te Velde*, hoogleraar Vaderlandse Geschiedenis bij het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden. Hij wordt de opvolger van *prof. dr. Jan Bank*, die met emeritaat zal gaan.

UU - *Dr. M.J. (Maarten) de Jong*, hoogleraar 'Maatschappijwetenschappen' bij de faculteit Sociale Wetenschappen, ten behoeve van de Roosevelt Academy in Middelburg. *Dr. R. A. (Ron) Boschma*, hoogleraar 'Ruimtelijke economie' bij de faculteit Geowetenschappen. *Dr. M.J. (Martin) Dijst*, hoogleraar 'Sociale geografie, in het bijzonder de stedelijk ruimtelijke ontwikkelingen en ruimtelijke mobiliteit' bij de faculteit Geowetenschappen.

UvT - *Dr. Bram Peper* wordt voorzitter van de verkenningcommissie die tot taak heeft de mogelijkheden te onderzoeken om het profiel van de UvT op het gebied van de geesteswetenschappen te versterken. *Henriëtte Prast*, bijzonder hoogleraar Persoonlijke Financiële Planning. Het gaat om een leerstoel die is ingesteld door Rabobank Nederland.

VU - *Prof.dr. R.H.J.M. Gradus*, hoogleraar Bestuur en Economie van de Publieke en Non-profit sector bij de Faculteit der Economische

Wetenschappen en Bedrijfskunde. *Dr. Jan Jacob van Dijk*, hoogleraar Christelijk sociaal denken over economie en maatschappij, Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde. Hij is op deze leerstoel, gesponsord door het CNV en het Slotemaker De Bruine Instituut, de opvolger van *Jan Peter Balkenende*. *Prof.dr. Monica den Boer*, bijzonder hoogleraar Vergelijkende bestuurskunde, in het bijzonder de internationalisering van de politiefunctie, vanwege de Politieacademie.

Raad van State - *Prof.dr.mr. C.J.M. Schuyt* is benoemd tot staatsraad. De leden worden voor het leven benoemd, wat erop neer komt dat ze terugtrekken op 70-jarige leeftijd.

WOTRO - Het Algemeen Bestuur van NWO heeft met ingang van 1 januari 2005 vijf nieuwe leden benoemd in het bestuur van WOTRO. De vijf nieuwe bestuursleden worden voor drie jaar benoemd en zijn *Joyeeta Gupta*, hoogleraar Recht en Milieukunde aan de Technische Universiteit Delft en de Vrije Universiteit, *Gert Oostindie*, directeur van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en hoogleraar aan de Universiteit Utrecht, *Robert Sauerwein*, hoogleraar Medische Microbiologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen, *Gerti Hesseling*, senior onderzoeker Rechtsantropologie aan het Afrika-Studiecentrum in Leiden en voorzitter van Raad voor het Wetenschappelijk Onderzoek in het kader van Ontwikkelingssamenwerking en *Martin Kropff* (voorzitter), algemeen directeur van de Plant Sciences Group aan Wageningen Universiteit en Researchcentrum. *Michiel Keyzer*, *Frans Hüsken* en *Ben Zegers* (voormalig voorzitter) hebben het bestuur verlaten.

9 maart

Debat 'Ontwikkelings- en levensloopcriminologie' (15.00 tot 17.00 uur), Pompe Instituut, Janskerkhof 16, Utrecht. Contact: André van der Laan, tel.: 070 370 4528; e-mail: a.m.van.der.laan@minjus.nl

15 maart

Lezingenserie 'Doing Gender': Prof. Saskia Sassen - Strategic Gendering: Developing a Category for Analysis, Utrecht. Contact: e-mail: nov@let.uu.nl of tel. 0302536001.

16 maart

Mosse Lecture: Mattijs van der Port: Candomblé in pink. Re-scripting the afro-brazilian religious heritage in Bahia, Amsterdam, 17.00-19.00 uur. Contact: Gert Hekma, e-mail: g.hekma@uva.nl

17 maart

Symposium "Sociale cohesie en ruimtelijke structuur" georganiseerd door de gemeente Almere. Contact: <http://www.almere.nl/symposiumsocialecohesie>

18 maart

Wetenschapsdynamica en antropologie, Zaal/kamer : BG V, kr. 203; Binnengasthuisterrein te Amsterdam. Contact: : Loet Leydesdorff; e-mail: L.A.Leydesdorff@uva.nl

1 april

Lezing door Prof. Peter Mair onder de titel "Democracy without Parties", Antwerpen, 14.00 uur. Contact: Cas Mudde; e-mail: cas.mudde@ua.ac.be; website: <http://www.ua.ac.be/cas.mudde>

14 april

SWOME/GaMON Marktdag "Science of policy-making: a good policy for scientists?", Den Haag. Contact: Sander van den Burg, Leerstoelgroep Milieubeleid (bode nr 175), Postbus 8130, 6700 EW Wageningen. (tel) 0317-482984 (e-mail) sander.vandenburg@wur.nl (web) www.swome.nl

18 april

Lezing Dr. Jef Huysmans - The Politics of Fear - Contact: Cas Mudde; e-mail: cas.mudde@ua.ac.be; website: <http://www.ua.ac.be/cas.mudde>

20 april

Mosse Lecture: Carlos G. Aguiar: Topos entails Desire. The Zona Rosa in Mexico City: the Sexualization of Urban Space, Amsterdam. Contact: Gert Hekma, e-mail: g.hekma@uva.nl

Lezingenserie 'Doing Gender': Dr. Clare Hemmings - Telling Feminist Stories: Making the Past, Reimagining the Present, Utrecht. Contact: e-mail: nov@let.uu.nl of tel. 0302536001.

22 april

Wetenschapsdynamica en communicatiewetenschap, Amsterdam. Contact: : Loet Leydesdorff; e-mail: L.A.Leydesdorff@uva.nl

28 april

Debat "De positie van de vrouw in de Islam", Leuven, 10.30 - 13.00 uur. Contact: Annemieke Kets; Mieke.Kets@abh.kuleuven.ac.be, tel. 016 323739

18 mei

Mosse Lecture: Liselotte van Velzen: Inside Out. Young Homo- and Bisexual Adults in Belgrade, Serbia, Amsterdam. Contact: Gert Hekma, e-mail: g.hekma@uva.nl

19- 20 mei

Het Politicologenmaal 2005, Antwerpen. Contact: Kees Aarts (Kees.Aarts@UTwente.nl); Carl Devos (Carl.Devos@UGent.be)

19- 21 mei

4th European Meeting on Applied Evolutionary Economics (EMAE), Utrecht. Contact: www.emae.net

27 mei

Wetenschapsdynamica en sociologie, Amsterdam. Contact: : Loet Leydesdorff; e-mail: L.A.Leydesdorff@uva.nl

30- 31 mei

Marokko-congres: Traditie en moderniteit, Amsterdam. Contact:

phf.bos@let.vu.nl

2 juni

5de Marktdag Sociologie, Campus Etterbeek van de Vrije Universiteit Brussel. Contact: <http://www.sociologie.be/marktdag>. Zie ook: Nieuws van de NSV.

Het zichtbare Europa - Jaarlijks congres van Nederlandse en Vlaamse planologen, stedenbouwkundigen en geografen rond het thema Europeanisering en planning, Leuven. Contactpersoon: Tom Coppens; e-mail: Tom.Coppens@asro.kuleuven.ac.be, tel.: 016 321331

8 juni

Integriteitsmanagement in de overheid: naar een modernisering van de ambtelijke deontologie, Leuven. Contact: Anneke Heylen; e-mail: io@soc.kuleuven.ac.be, tel: 016 323180, fax 016 323267

9 juni

Discussiebijeenkomst: 'Zorg op maat voor allochtonen', Tilburg. Contact: Tranzo, Wetenschappelijk centrum voor transformatie in Zorg en Welzijn. website: www.uvt.nl/tranzo, tel. 013 46629

9- 10 juni

Conferentie ICT, the Knowledge Society and Changes in Work, Den Haag. Contact: drs. Otto Nuys; e-mail: nuys@siswo.uva.nl; tel. 020 5270621; website: http://www.nwo.nl/nwohome.nsf/pages/NWOP_64PB8P

15- 17 juni

Netherlands American Studies Association (NASA) Conference "Who's the Boss? Leadership and Democratic Culture in America, Middelburg. Contact: website: http://www.roosevelt.nl/activities_index.htm; Dr. Hans Krabbendam, tel. 31-118-631590, fax 31-118-631593, email: jl.krabbendam@zeeland.nl

16 juni

AIAS jaarconferentie i.s.m. de Burcht "Schuivende verantwoordelijkheid: vakbond, werkgever en individu?", Amsterdam. Contact: <http://www.uva-aias.net>

7- 9 juli

People and the Sea III: New Directions in Coastal and Maritime Studie, Amsterdam. Contact: Iris Monnereau, e-mail: imonnereau@marecentre.nl

24 - 27 augustus

The 20th Annual Congress of the European Economic Association (EEA), Amsterdam. Contact: e-mail: eea2005@caos.nl

28- 29 september

GIS Conferentie 2005, Rotterdam. Contact: <http://www.gisconferentie.nl/2004/default.asp?page=nieuws>

6 oktober

Discussiebijeenkomst: 'Leiderschap in de zorg', Tilburg. Contact: Tranzo, Wetenschappelijk centrum voor transformatie in Zorg en Welzijn. website: www.uvt.nl/tranzo, tel. 013 4662969

4 november

ICS symposium 2005: De maakbaarheid van de levensloop. Sub-thema's: De familie, Werk en inkomen, Gezondheid, Den Haag of Utrecht (9.15 - 17.30 uur). Contact: tel. 030 - 2531967 (secretariaat ICS Utrecht)

24 november

Discussiebijeenkomst: 'Verstandelijk Gehandicaptenzorg', Tilburg. Contact: Tranzo, Wetenschappelijk centrum voor transformatie in Zorg en Welzijn. website: www.uvt.nl/tranzo, tel. 013 4662969

22- 25 maart 2006

The Sixth ESSHC (The Sexuality Network of the European Social Science History) Conference, Amsterdam. Contact: Geertje Mak, e-mail: Geertje.mak@hetnet.nl of Dan Healey, e-mail: D.healey@swansea.ac.uk

Bijeenkomsten in binnen- en buitenland zijn te vinden in de agenda op de Facta-website: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>